

Magy. O. 153/
67.

A SZÖVETKEZETEK

A MAGYAR SZEMLE KINCSESTÁRA

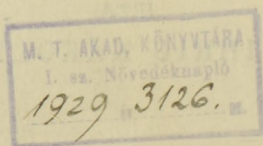
A SZÖVETKEZETEK

IRTA:
IHRIG KÁROLY

BUDAPEST, 1929
KIADJA A MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG

113321

A Magyar Szemle Társaság tulajdonában lévő „Old
Kenntonian Style” anyadúccokkal szedte és nyomta a
Fővárosi Nyomda Részvénytársaság

A SZÖVETKEZETEK

I.

A SZÖVETKEZETI MOZGALOM ÉS A JELENLEGI GAZDASÁGI RENDSZER

A gazdasági élet is, mint maga az emberi társadalom és annak minden intézménye, folytonos változásban és átalakulásban van. Ha valamire, úgy erre illik a görög bölcs ismert mondása: panta rhei — minden folyik, minden mulandó, változó. Az egyes ember, aki kora intézményeinek légkörében él, nem veszi észre e változást és míg azt hiszi, hogy a fennálló, emberileg legtökéletesebb intézmények örökérvényűsége most már biztosítja a társadalom nyugodt továbbfejlődését az egyenes és belátható úton, addig a felszín alatt már új erők és új tényezők feszegetik a mai burkot és keresnek érvényesülést új formákban, új intézményekben, hogy új utakra vigyék az emberiséget. A régi és új intézmények küzdelme ritkán folyik le a forradalom robbanásszerűségével, hanem többnyire a békés hódítás csendes beszivárgásával: mire eszmélünk, már az új elfoglalta a réginek helyét. De vannak a gazdasági életben is forradalmak, melyek épp úgy, mint a politikaiak is, sok áldozattal fizetnek azért, hogy az új rend megszilárdulhasson.

Ilyen gazdasági forradalom közeledett befe-

jezéséhez mintegy száz évvel ezelőtt. E forradalmat a gépnek az iparba való diadalmas és mindent legázoló bevonulása idézte elő. Ez bontotta fel teljesen a középkor szervezett gazdasági életének intézményeit és tűzött határpóznát a társadalom gazdálkodásának akkor már mintegy kétszáz esztendeje tartó átalakulásába.

A világ képe néhány évtized alatt gyökeresen megváltozott. Az ipari termelés súlypontja a kézműves műhelyéből áttolódott a gyárakba. Az emberi ügyesség helyébe a gép pontossága lépett. A céhek eltűnésével leomlottak a falak, melyek addig a városi polgárságot védték és a nagytőke irgalom nélkül vetette annak nagyrészt a bérmunkássors jogilag szabad, de gazdaságilag teljesen függő rabszolgaságába. A termelés rohamosan ágazott szét a mind teljesebb specializálódásba, ami egyúttal azt jelentette, hogy mindenki fokozódó mértékben szorult rá mások termelő munkájának eredményére. A munkamegosztással kapcsolatban tehát egyre nagyobb lett a javak forgalma a termelőtől a fogyasztóhoz. Ezzel együtt járt, hogy a kereskedelem fölényes szerephez jutott és azok, kik a termelést és a forgalmat szervezték, vagyis a vállalkozók, a gazdasági élet uraivá emelkedtek. Mivel pedig a vállalkozás előfeltétele a tőkével való rendelkezés, a nagybani gyári termelés legnélkülözhetetlenebb alapja hasonlóképpen a tőke, ez vált a gazdasági életnek valóságos kényurává, melynek ízlése irányt, akarata törvényt szabott. Míg korábban, a középkor szervezett gazdasági életének idején a család, a városok, a földesuri gazdaság, mint termelési és fogyasztási egysé-

gek azt termelték, amire szükségük volt, addig most a termelés szabályozójává a tőke nyereségszomja lett és mindenki azt termelte, amitől a legnagyobb nyereséget remélte.

Röviden: mintegy száz évvel ezelőtt érte el a teljes kifejlést az a gazdasági rendszer, mely máig is fennáll: a kapitalizmus. Ez az átalakulás nagy előnyökkel járt. A természet kincseinek, az emberi tehetségnek és munkának addig soha nem látott mértékben való kiaknázását tette lehetővé. Az emberi szellemet az anyag és a természet erői felett fölényes diadalhoz segítette, a fizikai és lelki élet szépségének, változatosságának kibontakozását biztosította. A társadalomnak, mint egésznek gazdagsága és jóléte szinte határtalanul emelkedett.

Azonban a fénnyel együtt megjelent az árnyék is. A nagy gazdagság sokkal egyenlőtlenebbül oszlott meg, mint a kisebb és ennek következtében több volt a szegény, a bizonytalan existenciájú, az elégedetlen ember, mint azelőtt. Ezzel a társadalom nyugalma is nagyobb veszélybe került és gyakoribb megrázkódtatások érték. A termelés és fogyasztás közvetlen kapcsolatának megszűnése aláásta a gazdasági élet szerveségét; egymáskeresésük a verseny uralma alá került. A verseny, mely eleinte megfelelő szabályozónak látszott, csakhamar féktelen küzdelemmé fajult, melyben az erős kíméletlenül legyőzi a gyengét. A kor egyik legnagyobb vívmánya: a szabadság így vált a legnagyobb egyenlőtlenségek forrásává. A nyereség után való hajszá, melyet a személytelen tőke vak ösztöne dikál, szétzilálja a termelés rendjét; hol túltermelés,

hol túlfogyasztás támad, hol túl gyors, hol túl lassú a tőkeképződés. Előállnak a gazdasági válságok, melyek néha sok évtized munkájának gyümölcsét teszik máról-holnapra semmivé. A tőke végeredményben gyarapodik és mind nehezebb megtalálnia a területet, ahol megfelelő haszonnal működhetne. Ez nemcsak sok költséggel jár, de emellett mindinkább kiélezi a versenyt és abba belekerget nemzeteket is egymás ellen. A világháború gazdaságtörténeti szemléleten át tekintve, nem volt más, mint a túlfeszítettséget jelző gözsüvítés, mint veszedelmes megterhelésre mutató roppanás, jeléül annak, hogy a kapitalizmus gépezete már nem minden gazdálkodás végső célja felé viszi az embert, már külön útjai és céljai vannak, mert az ember elvesztette az uralmát rajta, mint Goethe bűvészinas a felidézett szellemeken.

Amint Spengler a nyugati civilizációnak, úgy beszélnek kíváló gazdaságtudósok a világháború óta mind többet a teljes gazdasági szabadságon, a versenyen, a tőke uralmán alapuló kapitalizmusnak alkonyáról; az új korszak hajnala, minden jel szerint, a gazdasági élet nagyobb szervezettségének jegyében fog felderülni. Ma már a gyakorlati gazda számára sem kétséges, hogy szervezni kell a gazdasági életet, vagyis összhangba kell hozni a termelést és a fogyasztást, úgy hogy a termelés ismét azt és annyit nyújtson, amire és amennyire a fogyasztásnak szüksége van.

Ez a célja a karteleknek és az ipari szervezés egyéb, ma annyira elhatalmasodott formáinak. Erre törekszik az állam, mikor mind mé-

lyebben avatkozik bele a gazdasági élet irányításába és mind több és több gazdasági feladatot vállal maga is, közvetlenül, vagy vállaltat a községi üzemek útján. Ez a gondolat testesül meg a szocializmus különféle iskoláinak programjában is. Ez vezeti a munkásságot, mikor szakszervezetekben tömörül a maga védelmére és ennek nagyszabású kísérlete a Mussolini-féle szindikalista ipari szervezet is.

Ez átalakulásnak egyik hordozója, a gazdasági rend szervezésének egyik kísérlete, a szövetkezeti mozgalom is. Ezt épp oly kevésbé idézte elő egyes forradalmi szellemű egyének önkényes ötlete, mint a szocializmust, vagy a modern tökekoncentráció különböző formáit, a kartelet, a trösztöket. Valamennyit nagy gazdaságtörténeti erők, evolucionális tendenciák vetették felszínre; bennük az emberiség keresi azokat az utakat, amelyeken a társadalom gazdálkodásának célját jobban megközelítheti. Minden jel arra vall, hogy napjainkban — mialatt gazdaságtörténelmi távlatban természetesen évtizedek értendők — készülnek fel a különböző irányzatok a nagy mérkőzésre. Ez adja meg az okát a szövetkezeti mozgalom jelentőségének éppen ma.

II.

A SZÖVETKEZETI MOZGALOM LÉNYEGE

Ha azonban e három irányzat: tőkekonzentráció, szocializmus és szövetkezeti mozgalom a távoli nagy célban találkoznak, mi a különbség köztük?

Példaként vegyük a ma leghatalmasabb termelési ágat, a nehézipart. Ez különösen a háború után rendkívül nehéz helyzetbe került. A háborús nagy vasszükséglet következtében felduzzadt termelési keretek a fogyasztás hirtelen megcsappanásával nem találtak foglalkoztatásra. Vagy a meglévő nagy szervezetet kellett volna üzemben tartani kisebb mennyiségű termeléssel, ami a termelési költségek aránylagos emelkedését, tehát azonos árak mellett a haszon csökkenését jelentette volna, vagy a szervezetet kellett volna szűkíteni, ami ismét az érdekelt tőke hasznának csökkenésével járt volna, vagy végül az árakat kellett volna úgy emelni, hogy a drágább termelés mellett is a haszon ugyanakkora maradjon, ami ismét azzal a veszéllyel fenyegetett volna, hogy ha az egyik érdekelttség ezt megkísérli, lemarad a versenyben a másik érdekelttség mögött, mely kisebb haszonnal is megelégszik. Csakhogy mindenik a lehető legnagyobb hasznot akarja. Megalakult a nagy kartel. A nagy nehézipari vállalatok megállapították termelési kapacitásukat és a piac felvevőképességét; a kettő közt megállapították azt a termelvénymennyiséget, mely a gyártásnak a legnagyobb hasznot biztosítja; ezt felosztották egymás közt mennyiségi-

leg és minőségileg. Most már mindenik csak egy-néhány cikk termelésére rendezkedik be és tudja, hogy mennyi az a termelvény, melyet biztosan el tud helyezni. Ezért, valamint azért, mert a verseny megszűnt köztük, nincs szükség reklámra, stb., a termelés tehát lényegesen olcsóbbá vált. A termelésnek ez a szervezése a fogyasztóknak is érdekében állhat, mert lehetővé tenné az árak leszállítását. A kartelek tényleg erre is hivatkoznak és a maguk fejlődésének azzal az ígérettel kívánnak szabad utat, hogy a termelés olcsóbbodásával idővel a társadalom minden tagjának több fogyasztani való fog jutni, tehát emelkedni fog a közjólét. Csakhogy a kartelmegállapodások kivétel nélkül a közös ármegállapítást is fenntartják, vagyis azt, hogy egyik sem adhatja olcsóbban a cikkeket a megállapított árnál. Ezzel a fogyasztó ki van szolgáltatva a kartel vezetőségének, mely, mivel versenytől nem kell tartania, diktálja az árakat. Ezek megállapításánál egészen természetesen az vezeti, hogy a kartel tulajdonosaként jelentkező tőke minél nagyobb nyereséghez jusson.

A tőkéskoncentráció alapján történő szervezés tehát a tőke érdekeit, s mivel a tőke mindjobban koncentrálódik, mind kevesebb ember érdekeit szolgálja. A szervezés a tőke érdekében történik. Ez a gazdasági szervezés tehát a kapitalizmus elve alapján történik, nem jelent újat a mai gazdasági életben, csak egy lépéssel többet. Abban a tekintetben, hogy a társadalom közérdekét szolgálja, biztosítéku csak az szolgálhat, ha a köznek — az államnak — legmesszebbmenő és legerélyesebb ellenőrzése alá kerül.

Az a millió és millió munkás, akit a nehéz-

ipar foglalkoztat, azon a nézeten van, hogy nemcsak a kartel útján megnövekedett, hanem egyáltalában mindenféle haszon, mely a termelésből a tőkének jut, jogosulatlan. Munka nélkül nem volna tőke, munka nélkül nem működhetnének a gépek, tehát munka nélkül nem volna termelés. És mégis a munkának jut a legkevesebb a termelés eredményéből. A társadalom túlnyomó része nyomorának oka az, hogy a tőke magántulajdonban van és így nem a társadalom szükségletének, hanem a tulajdonosok nyereségvágyának érdeke által vezetteteti magát. Ki kell tehát sajátítani a tőkét, a köz tulajdonává kell tenni, azt és annyit termelni, amire és amennyire a dolgozó köznek szüksége van és mindenkinek annyit juttatni, amennyivel munkája a termeléshez hozzájárult. Ezzel megszűnik a gazdasági élet anarchiája, a gazdasági élet ura a munkás és irányítója a szükséglet lesz. Ez a gondolatmenete a szocializmusnak, mely tehát a munka kizárólagos termelői szerepének elve és a magántulajdon forradalmi megszüntetése alapján akarja szervezni a gazdasági életet.

A nehézipar vásárlói, tehát például a gazdák, kik a szénét, benzint, gépeket, stb. használják, gondolkodóba esnek és arra az ötletre jutnak, hogy ha ők összeállnának és összegyűjtenék a szükséges tőkét, alkalmaznának pénzügyi, műszaki, kereskedelmi szakembereket és berendeznének gyárakat, maguk gyárthatnák mindazt, amire szükségük van, abban a mennyiségben, amennyit ők elhasználnak. Így megta-
karítanák a gyár nyereségét, azokat a költségeket, melyeket a gyárnak a vevő felkutatása okoz,

szóval lényegesen olcsóbban jutnának a cikkekhez. Ők nem bántanak a többi gyárat, de maguk is megvédenék függetlenségüket a kartelektől; szervezetüket addig növelnék, míg végre nemcsak nehézipari, hanem egyéb ipari cikkekben sem volnának tőlük idegen gyárakra utalva. Ebben az esetben is iparcikkeik gyártása tekintetében megszűnne az anarchia, a termelés irányításában a mezőgazdaság szükséglete foglalná el a nyereség helyét.

De ugyanezt a lépést megtehetnék a gazdák az ellenkező irányban is. Megállapodhatnak terményeik közös értékesítésében, közös üzemekben történő feldolgozásában és e szervezetek útján figyelemmel kísérve a szükségletet a különböző cikkekben, termelésüket ennek megfelelőleg, tehát tervszerűen irányítanák. Ebben az esetben az ő termelésük is a szükséglet tervszerű vezetése alá kerülne, azon fogyasztás alakulásához igazodnék mennyiség és minőség tekintetében, melynek kielégítésére ők a termelő tevékenységet folytatják.

Mindkét utóbbi esetben szövetkezeti alapon történt a szervezés, mely tehát megegyezik a szocialista kollektív termeléssel abban, hogy a tőke helyébe a szükségletet akarja trónra ültetni a gazdasági életben, de különbözik tőle abban, hogy nem a magántulajdonnak máról-holnapra való forradalmi megszüntetése útján és nem egyoldalúan a munkás érdekei szerint akar berendezkedni; a kapitalizmushoz símul abban, hogy nem tagadja a tőke szerepét a termelésben és az egyeseknek jogát, hogy saját tőkéjükkel dolgozzanak, viszont eltér attól, mert tagadja azt, hogy a társadalom érdekének megfelelő, ha a javak

termelése és elosztása elsősorban a tőke nyereségvágyának kielégítéséhez és csak másodsorban, szinte csupán esetlegesen a szükséglethez alkalmazkodik. Arra kell törekedni, hogy a tőke azé legyen, akié az a szükséglet, mely a tőke foglalkoztatását a termelésben szükségessé teszi; ezzel a tőke nyeresége is azé lesz, akinek szükséglete révén a nyereség keletkezése lehetségessé vált és így a tőke uralma idővel meg fog szűnni.

A tőkekoncentráció tehát hyperkapitalista, a szocializmus antikapitalista, a szövetkezeti mozgalom akapitalista szervezést jelent.

III.

MI A SZÖVETKEZET?

A szövetkezeti mozgalom nem egyszerre akarja a világot megváltani, hanem a békés és szerves fejlődés útján kísérli meg a társadalom szervezett gazdálkodásának kiépítését. Kisebb-nagyobb egységekben, a gazdasági élet különböző pontjain helyezi el a maga alapköveit, ezek növelése, szaporítása, összefoglalása és kombinációja útján törekszik a gazdasági életet úgy behálózni, hogy a termelés és a fogyasztás mindinkább összhangba kerüljön. Nem robbant, mint a dinamit, hanem a hasadékokba szoruló víz csendes erejével mállaszt. Nem messzemenő tervek erőltetésével, hanem a gyakorlati lehetőségek tanulmá-

nyozásával és kipróbálásával akar előbbre jutni.

A mozgalom egysége a szövetkezet. Ez alatt oly társulatot értünk, melyben több gazdaság valamely gazdálkodási mozzanatot közös üzemben végez, vagy végeztet el, úgy azonban, hogy a gazdaságokat egyébként független különállásukban meghagyja. Az a mozzanat, mely szövetkezeti elintézés alá kerül, tartozhat a gazdaságnak háztartási részéhez (például fogyasztási cikkek beszerzése vagy lakás bérlése), vagy pedig annak kereseti részéhez (például értékesítés, vagy munkaalkalomszerzés, stb.), általában a legkülönbözőbb lehet. De mindig olyan, melyet eddig az egyes gazdaság saját üzemében végzett el, vagy pedig olyan, amelyet eddig harmadik, független gazdaságok üzemében végeztek el, de amely közvetlenül kapcsolódik az egyes gazdaságokhoz, azoknak mintegy kiegészítő része. Mindkét esetben a lényeges az, hogy közvetlen, szerves összefüggés legyen az illető gazdaság és a szövetkezeti üzem működési köre közt; mindkét esetben a szövetkezés megtakarítással jár az egyes gazdaságokra nézve. Tehát például a kereskedő szerezte be a fogyasztók számára a háztartásban szükséges cikkeket. Azzal, hogy ezt a működést a fogyasztók szövetkezete vette át, a kereskedő feleslegessé vált és amiből ő eddig megélt: tőkéjének kamata és vállalkozói nyeresége — melyet a fogyasztókon keresett meg — a fogyasztóknál marad, vagyis rájuk nézve is megszűnt. Ezért szokták mondani, hogy a szövetkezet a közvetítőt kikapcsolja; a lényeges azonban nem ez, hanem az, hogy míg eddig a kereskedő úgy vezette az üzletét, hogy lehetőleg sok nyereség

mutatkozzék az év végén, addig a szövetkezet úgy fog működni, hogy lehetőleg kevés felesleg maradjon, ellenben minél inkább meg legyenek elégedve a tagok; tehát a nyereség helyébe lép a fogyasztóknak, közgazdasági nyelven szólva a szükségletnek irányítása. Hasonlóképp van a dolog, ha szövetkezet működése a fordított irányú, tehát például a termelők nem a kereskedő, hanem szövetkezetük útján hozzák a piacra terméküket.

Egy-egy szövetkezet, még a legnagyobb is, egymagában természetesen nem jelenthet akkora gazdasági hatalmat, mely felérne a kartelekével. A legtermészetesebb dolog azonban ugyanazt a szervezési elvet, mely az egyes gazdaságokat szövetkezetbe foglalja össze, a szövetkezetekre is alkalmazni. Így jönnek létre a szövetkezeteknek magasabb szervezési alakjai, melyeket nálunk általában szövetkezeti központoknak neveznek. Külföldön különböző névvel jelölik meg ezeket, aszerint, hogy milyen szövetkezetek tömörültek bennük (a fogyasztási szövetkezeteknél nagyban- bevásárló társaság, hitelszövetkezeteknél központi bank, értékesítő szövetkezeteknél központi eladási ügynökség vagy kiviteli központ stb.). Egyik-másik ilyen központ valóságos mamut-szervezet; a legnagyobb, a német Reichsverband Deutscher Landwirtschaftlicher Genossenschaften, mintegy 22.000 szövetkezetet egyesít; a japán Sangiokumiai Chiokaihoz 11.000 szövetkezet tartozik; Magyarországon a Hangyának 1650, az Országos Központi Hitelszövetkezetnek kerekén 1100 tagszövetkezete van. Ezek a központok millió és millió egyéni gazdaságot képvis-

selnek és ennek megfelelő gazdasági erőt (tőkét, fogyasztói felvevőképességet, árúmennyiséget, hitelszükségletet stb.) jelentenek. Átaluk jutnak a szövetkezetek abba a helyzetbe, hogy a kartelekkel is felvehetik a küzdelmet és már többször előfordult, hogy sikerült is nagy ipari tömörülések hatalmát megtörniök. Így például a nálunk is ismerős svéd gyufakartel éppen hazájában nem boldogult a fogyasztási szövetkezetekkel szemben.

IV.

A SZÖVETKEZETI FORMA

Mivel a szövetkezetben az elmondottak szerint több egyén, helyesebben több gazdaság lép állandó együttműködésre, szükséges, hogy egymáshoz való viszonyuk bizonyos elveken alapuljon. Ezek az elvek együttevve a szövetkezeti formát adják és az együttműködésre vonatkozó megállapodásban, az alapszabályban jutnak kifejezésre. Az alapszabályból lehet tehát felismerni, hogy több személynek gazdasági célok érdekében való összeműködése valóban szövetkezet-e, vagy sem.

Az első ilyen elv, hogy a szövetkezet olyan célokra alakuljon, mely a tagok gazdaságával közvetlen összefüggésben van. Ha tehát köztisztviselők terményértékesítés céljából külsőleg szö-

vetkezeti jellegű alakulást létesítenek, valójában nincs szövetkezet, mert a köztisztviselőknek nincs olyan gazdaságuk, melyhez ez hozzátartoznék; ellenben van fogyasztó gazdaságuk, a háztartásuk, ennél fogva ha fogyasztási szövetkezetet alakítanak, ez valódi szövetkezet. Az első esetben ők nyilván kereskedni akarnak a terményekkel, nyereséget elérni, mint akármelyik kereskedő; már pedig a szövetkezet éppen ezt akarja kizárni. Az osztalék természetesen nem nyereség. Tőkére a szövetkezetnek is szüksége van és ma ezt nem kap anélkül, hogy használatának díját: a kamatot a tulajdonosnak meg ne fizesse. Ez a kamat, vagy amint itt nevezni szokták, az osztalék azonban nem lehet több, mint amit a pénz az illető viszonyok közt átlagosan hozni szokott; ha ennél feltűnően több, akkor ismét nyilvánvaló, hogy a szövetkezetnek célja nyereségszerzés. Ezért az igazi szövetkezetnél elv az is, hogy a tagoknak a szövetkezetben birt tőkerészesedése után egy bizonyos mértéket meghaladó osztalékot fizetni nem szabad.

A tőke szerepe azonban nemcsak akkor domináló a szövetkezetben, ha annak feleslegét nyereség formájában elviszi, hanem akkor is, ha a szövetkezet ügyeinek intézésébe való befolyás a tőkeérdekeltséggel arányos, vagyis, mint a részvénytársaságnál, minden úgynevezett üzletrészt egy-egy szavazat illet meg. A szövetkezetnél vagy minden tagnak csak egy szavazata van, tekintet nélkül arra, hogy hány üzletrész jegyzésével járult hozzá a szövetkezeti tőkéhez, vagy legalább is az egy-egy tag által gyakorolható szá-

vazatok száma bizonyos felső határt meg nem haladhat.

Az üzleti év végén a szövetkezetnél is mutatkozhat felesleg a bevételek és kiadások összehasonlítása után. Részvénytársaság esetében ezt a részvényesek kapják, vagyis az mint a tőke nyeresége oszlik meg. A szövetkezeteknél ez a felesleg csak azokat illetheti, akikkel való összeköttetésből ered, tehát — köznyelven szólva — akiken azt a szövetkezet megkereste. Ezért itt a felesleg azok közt osztatik fel, akik a szövetkezet működését igénybevették — vagyis a tagokat — és abban az arányban, amelyben igénybevételük a szövetkezet egész forgalmához áll. Tehát fogyasztási szövetkezetnél a vásárlások, értékesítő szövetkezetnél a szövetkezet útján piacra hozott termékek mennyisége arányában, stb. Ez az úgynevezett visszatérítési elv, mely a szövetkezetnek a részvénytársasággal és más nyereségszerzésre alakult vállalatokkal szemben legjellemzőbb tulajdonsága. Eredménye pedig a tagra nézve az, hogy ő a szövetkezet szolgálataihoz a tiszta önköltségi áron jut, vagyis úgy, mintha nem a szövetkezet, hanem a tag a maga gazdaságában végezte volna el az illető munkát.

A visszatérítés is nyereség akkor, ha olyan feleslegekből ered, melyeket a szövetkezet nem a tagokon keresett meg. Éppen ezért vagy a nem-tag üzletfeleknek is kell visszatérítést adni, — ami azonban különböző okokból nem célszerű, — vagy pedig kerülni kell a nem-tagokkal való összeköttetést. Ez utóbbit sem lehet a gyakorlatban mereven keresztülvinni és ezért a szövetke-

zeti jelleg valódiságát elismerjük akkor is, ha a szövetkezet forgalmának legalább túlnyomó részét tagjaival bonyolította le.

V.

A SZÖVETKEZETEK HASZNA

Nyilvánvaló, hogy ha több gazdaság valamely funkciót ezek szerint szövetkezetiileg végez el, mindaz az előny, mely eddig az illető működésből valamely harmadik személynek jutott, most maguknak az illető gazdaságoknak marad meg. A fogyasztóé lesz a kereskedő haszna, a munkásé a munkaadóé, hitelszövetkezet esetén adósé az a kamatkülönbözet, mely eddig a banké volt. Mivel pedig minden szövetkezet a kereslet és kínálat közti távolságot hidalja át, — megrövidíti az utat a fogyasztó és termelő, a kölcsönadó és kölcsönvevő, a munkás és a termék vevője közt, — vagy, amint mondani szokták, egy közbenső közvetítőt kapcsol ki, a szövetkezet kiküszöböli a kereskedelmi, pontosabban vállalkozói nyereséget. Ez a szövetkezet haszna magángazdaságilag, vagyis a tag szempontjából.

A szövetkezeti szervezet azonban, éppen mivel a szervezett, tehát a mainál tökéletesebb gazdasági rendszer kiépítésére törekszik, kell, hogy a közgazdaságra nézve is bizonyos előnyöket jelentsen. Ezek közül az első, hogy a közve-

títoi haszon megmaradván a tagnál, annak jövedelmét növeli és lehetővé teszi annak a gazdaságnak a fejlesztését, mely a szövetkezetbe be van kapcsolva. Tehát nagyobb lehet a fogyasztás, többet lehet befektetni a mezőgazdasági üzembe, az iparos nagyobb tőkével dolgozhat. Az általános fogyasztás emelése, az eddig javakat nem termelő kereskedelem nyereségének a termelési ágakban, az iparban, a mezőgazdaságban való felhasználása és ezzel a termelés fokozása kétségtelen nagy közgazdasági vívmányok.

Egy másik közgazdasági előny ered abból, hogy a szövetkezés által kiskgazdaságoknak a nagybani termelés céljára való összefoglalása lehetségessé válik; az pedig köztudomású, hogy a termelés a nagybani összefoglalás által olcsóbbá és tökéletesebbé lesz. Tegyük fel tehát, hogy kiskgazdaságok részére nem fizeti ki magát a cukorrépatermelés azon az áron, amit a cukorgyárak fizetnek a répáért; ellenben ha a cukorgyártás nyeresége is az övék lesz, érdemes répát termelniök. Egy-egy kiskgazda nem állíthat fel cukorgyárat, ellenben többen közülük alakíthatnak szövetkezeti cukorgyárat; át fognak tehát térni a cukorrépatermelésre, aminek nem csak az az előnye, hogy a cukorgyártás emelkedni fog, hanem az is, hogy a kis mezőgazdasági üzemek a cukorrépa termelésével a legintenzívebb gazdálkodásra térhetnek át.

Egy további előny, hogy megszűnnek azok a költségek, melyeket a verseny, vagyis a vevő meghódítása, vagy a legjobb eladó megtalálása

okoz; tehát reklám, ügynöki szervezet stb. Mind az erre lekötött munka, költség felszabadul a termelés javára.

Általában közgazdasági szempontból a szövetkezeti szervezet azzal az előnnyel jár, hogy a termelést és különösen az árúelosztást olcsóbbá teszi és ezzel közgazdasági szempontból megtakarítást jelent.

VI.

A SZÖVETKEZETEK ÉS AZ ÁLLAM

A szövetkezeti tömörülés mindenféle gazdaságra nézve haszonnal járhat. Ugy köz-, mint magángazdasági előnyei jelentkeznek akkor is, ha nagygazdaságok — gyárak, nagybirtokok — veszik igénybe. Természetes azonban, hogy a gazdasági erők összefoglalása előnnyel főképp akkor jár, ha ahhoz kisgazdaságok folyamodnak. Abban a küzdelemben, melyet a verseny idéz elő, elsősorban ezeknek érdekük szervezeten, egyesült erővel fellépni. Aránylag a legnagyobb megtakarítást ezek érik el és a nagyüzemi szervezetbe való bekapcsolódás is ezeknél jelenti a legnagyobb előnyt a közgazdaság részére.

Ezért szoktuk mondani, hogy a szövetkezetre elsősorban a kisembereknek van szükségük. Ebből ered a szövetkezetnek szociális jelentősége, mellyel az alsóbb néprétegek gazdasági felemelése

sének és így a szociálpolitikának eszköze lehet. Ezt annál inkább mondhatjuk, mert a nyereségszerzés helyett a szövetkezet tagjaival szemben az altruizmustól vezettetni magát. A bank keresni akar adósain, a szövetkezet nem, mivel azok tagjai.

Ez az oka annak, hogy az állam is, mikor a gazdaságilag gyenge rétegeken akar segíteni, előszeretettel veszi igénybe a szövetkezeteket. Részben támogatja az érdekeltek által alakítottakat, részben maga is hoz létre abból a célból, hogy azok valamely szociális akciójának keretében szolgáljanak. Ha például kölcsönökkel akarja előmozdítani kislakások építését, szövetkezetet alakít, annak rendelkezésére bocsátja a tőkét, hogy az az igényjogosultaknak tovább adja. Természetes, hogy minden ilyen akció helyénvaló és sok célszerűségi ok szól amellett, hogy az állam a lebonyolításra ilyen szövetkezetféle szervezetet használ fel. Azonban világos, hogy ezeket az alakulásokat gazdasági jellegűeknek nem lehet tekinteni, mert hiszen az állam itt jótékonytságot gyakorol, anélkül, hogy az érdekeltek a maguk gazdasági erejével hozzájárultak volna az előnyök kivívásához; abban a pillanatban, amint az állam segítő kezét megvonja, megszűnt a szervezet.

Éppen azért az ilyen állami szövetkezeteknek az igazi szövetkezetekhez csak annyi közük van, hogy az érdekeltek szervezkedésének keretében szolgálhatnak és belőlük idővel kialakulhat a valódi szövetkezet. Ez azonban ritkán következik be, mert a kedvezmények rendszerint elszoktatják az embereket attól, hogy a maguk erejével

segítsenek magukon. Az igazi szövetkezetnek az illetők saját erején kell elsősorban alapulnia; még ha teljesen tőkeszegény is, a szövetkezeti erőösszefoglalásnak kell valami olyan gazdasági előnymegtakarítást, jobb gazdasági érvényesülést ígérnie, mely sikeres működés alapjául szolgálhat; ha erre kilátás nincs, akkor vagy nem volt szükség a szövetkezetre, vagy helytelenül indították el azt.

A „segíts magadon és az Isten is megsegít” annyira illik a szövetkezeti szervezkedésre, mint ha egyenesen számára találták volna ki. Semmi sem lehet veszedelmesebb a szövetkezeti mozgalomra, mintha az önsegítség gondolata kivész belőle. Ebből nem következik, hogy az állam segítő kezét elvileg elutasítsa. Okkal-móddal igénybevéve veszélyei jelentéktelenek, viszont alkalmas arra, hogy a kisembereket a szövetkezeti szervezkedésre rávegyesse, ránevelje, a kezdő szövetkezeteket nehézségeiken átvegyesse.

Az államra nézve éppen azért, mert a szövetkezeti mozgalom oly gazdasági rendszer kiépítésén dolgozik, mely a társadalom békéjét annyiszor nyugtalanító gazdasági harcot legalább is fékezni tudja, tehát céljai az állam legfőbb céljaival egy síkban fekszenek, s mert a szövetkezeti mozgalom e célokból már ma is sokat megvalósított az állam gondozására legjobban rászoruló rétegek érdekében, kötelesség a szövetkezeti mozgalom támogatása azokon a határokon belül, amíg a támogatás nem jár sem a mozgalom, sem más fontosabb érdekek veszélyeztetésével.

Az államok ma már ennek a kötelességnek

mindenütt tudatában vannak. Nincs olyan ország, ahol a szövetkezeteket ne támogatnák, pénzübelileg is. Ez sokszor igen heves panaszokat vált ki oly rétegekből, melyek ezáltal érdekeikben sértve érzik magukat, különösen a kereskedőkből. Kétségtelen, hogy sok esetben az állami támogatás túlzott, a szövetkezetekre ártalmas, másokra sérelmes. De minden panasz előtt meg kell vizsgálni, vajjon a szövetkezetek állami támogatása nem egyszerűen egyik része-e annak az általános állami protekcionizmusnak, melyen valamely ország egész közgazdasága többé-kevésbé nyugszik és melyből a panaszkodók is bőven mérítenek.

A szövetkezetek állami támogatása terén előljár Németország, mely már 1895-ben létesítette az azóta is bevált és híres Preussische Zentralgenossenschaftskasset, azzal a rendeltetéssel, hogy kezelje és kihelyezze azokat az összegeket, melyeket az állam a szövetkezeti mozgalom rendelkezésére bocsát. Az 1927. évi mérleg szerint az állam 34 millió értékű márka üzletrésszel van érdekelve tőkéjében, de ezenkívül az intézet összesen 140,000.000 márka olyan pénzzel dolgozik, mely közvetlenül vagy közvetve az államtól vagy az állam ellenőrzése alatt álló intézményektől ered.

Általában az államok többnyire a hitelszövetkezeteket támogatják tőkéikkel és ezek közül is különösen a mezőgazdaságiakat. Ez érthető is, mert a hitelszövetkezeteket rendesen tőkeszegény emberek alakítják, hogy általuk könnyebben jussanak olcsóbb hitelhez; ők maguk tehát nem tudják tőkével ellátni a szövetkezetet. Tudvalevőleg

a mezőgazdaság szinte krónikus tőkehiányban szenved és a legkevésbé tud olyan pénzfeleslegeket produkálni, melyeket elhelyezhetne hitelszövetkezeteiben. Ezért rúgnak különösen azok az összegek magasra, melyeket a hitelszövetkezetek élveznek az állam jóvoltából. Így túlnyomólag állami pénzekből áll a finn, a Bombay-tartományi (India), az egyik román, az egyik bolgár, a japán, a francia mezőgazdasági, az olasz, stb. hitelszövetkezeti központ tőkéje.

Egyéb szövetkezeteknek is jut az állam segítségéből. De ezek közt is leggyakrabban a mezőgazdaságiak szerepelnek. Utóbbiak szorulnak arra leginkább, a mezőgazdaság említett állandó tőkeszegénysége miatt. Nem kivétel e tekintetben Anglia sem, melyre nálunk annyiszor hivatkoznak: hatalmas összegek állnak a földművelési miniszter rendelkezésére abból a célból, hogy mezőgazdasági beszerző és értékesítő szövetkezetek alaptőkéjének felét lejegyezhesse. Más országokból is lehetne példákat felhoznunk: Olasz-, Német-, Francia-, Lengyel-, Csehországból, Kubából, Egyiptomból, stb.

Ezeket tudva, egészen másképpen ítéljük meg azt a tényt, hogy a magyar szövetkezeti mozgalom pillanatnyilag nagymértékben az állam által nyújtott összegekre támaszkodik. Az a nagy gazdasági válság, melyen a háborút követő években mentünk át, elsősorban a szövetkezetek tőkéjét sodorta el, mert egész berendezésüknél fogva csak nehezen tudtak a valorizáció alapjaira helyezkedni üzleti működésükben; semmi esetre sem oly mértékben, mint a vállalatok. Ma egyébként általában a gazdasági élet minden te-

rén és minden országban inkább szükség van az állam támogatására, mint a háborút megelőző években, éppen azért, mert a gazdasági élet zilált viszonyait enélkül nem lehetne rendbeszedni. Ezt a támogatást a legkülönbözőbb formában igénybe is veszik az összes termelési ágak; így a vámvédelem nem egyéb, mint a gyáriparnak nyújtott támogatás, a csepeli kikötő kiépítése a kereskedelem érdekében hozott áldozat. Nem csoda, hogy a szövetkezetek sem mondanak le az állam segítő kezéről.

Erre azonban csak addig szabad támaszkodniok, míg arra szükség van. Fokozatosan meg kell erősíteniök saját tőkéiket és arra kell törekedniök, hogy minél inkább a saját erejükre támaszkodjanak (önsegély elve) és hogy magukat lehetőleg függetlenítsék, már csak azért is, mert a segítségnek rendszerint beavatkozás az ára. Emellett a szükségesen túlmenő állami támogatás olyan, mint a bódítószer: amíg hat, kellemes érzést okoz, de végeredményben gyengíti és rombolja a szervezetet.

Minden szociális vonatkozása mellett is a szövetkezet gazdasági alakulat, melynek gazdasági eszközökkel kell kivívnia a maga elismertetését, döntő tényezői szerepét és részleges vagy teljes diadalát. Amely szövetkezeti mozgalom erről lemond, az nemcsak az állami támogatást, de létét sem érdemli meg.

VII.

A FOGYASZTÓK SZÖVETKEZETEI

Az egyén kétféle vonatkozásban áll a közgazdasággal: egyfelől meg kell szereznie abból azt, ami a termelés eredményéből reá jut; tehát meg kell keresnie jövedelmét. Erre irányuló tevékenysége a kereseti gazdálkodás. Másfelől jövedelmét célszerűen kell felhasználnia anyagi és szellemi szükségleteinek kielégítésére. Erre irányuló tevékenysége a háztartási gazdálkodás. A társadalom egészének gazdálkodásában a kereseti gazdálkodásnak megfelel a javak előállítása, vagyis a termelés, a háztartásinak pedig azok felhasználása, vagyis a fogyasztás.

E gazdasági fővonatkozások bármelyike számos ágból, irányból és mozzanatból tevődik össze. Mindezek bármelyikéhez kapcsolódhat az egyes gazdaságok szövetségi együttműködése. A szövetségek a lehető legtarkább változatosságban fordulnak elő és bámulatraméltó az a leleményesség, mellyel e formát a legkülönbözőbb feladatok megoldására alkalmazták. Az olasz adófizető, a finn telefon, a német szanatórium, az olasz iskola, a svéd kávéház, az amerikai színház, a maláji malária ellen védő szövetségekre való utalás erről fogalmat adhat. Az ezerféle célú alakulatnak rendszerezése nemcsak a mozgalom kiterjedt és hatalmas voltáról nyújt képet, hanem szembetűnővé teszi, hogy e szétágazó szervezetben megvan a magasabb egységesség az elvek és célok azonosságában és hogy a kisebb-nagyobb egységek is szervesen összeilleszkednek

és így, bár hézagokkal, már ma is mutatják azt a szövetkezeti gazdasági rendszert, mely a társadalom gazdálkodását a szükségletkielégítés alapján fogja részben vagy egészben a mainál tervszerűbbé tenni.

Legelőször a fogyasztási szövetkezetek terjedtek el. Ez érthető is. Több háztartás szükségletét a legfontosabb cikkekből hozzávetőleges mennyiségben megállapítani, ezt közösen beszerezni, illetőleg raktáron tartani: ez aránylag kevés tőkét és kereskedelmi tudást kívánó feladat! Ebből a kezdetleges formából ma már a fogyasztási szövetkezetek a nagyvárosokban hatalmas áruházakká fejlődtek, melyek tagjaikat minden — ruhával, bútorral, hangszerrel, kerékpárral, stb. is — és fiókok százait tartják üzemben. Közülük nem egy százezernél több tagot számlál. A 10—15 százalékos ármegtakarítás, melyet a helyesen vezetett szövetkezet nyújtani tud, különösen a városi kisemberek: munkások, tisztviselők költségvetésében jelentős tétel, főként, ha azt az egész évi bevásárlások után egy összegben az év végén, mint visszatérítést kapják ki. A nagy szövetkezetek azonban arra törekcszenek, hogy minél jobban magukhoz vonzzák a tehetősebb rétegeket is és ezért vannak, melyek fényes bolthelyiségeket, izléses kirakatokat rendeznek be és mindent elkövetnek, hogy a vevőt minél kényelmesebben szolgálhassák ki.

Nem kisebb a fogyasztási szövetkezetek jelentősége a falvakon sem, különösen ott, ahol a kiskereskedelem nem áll hivatása magaslatán. Ezek a falusi szövetkezetek természetesen kisebb

üzletek, de tagjaiknak annál több előnyt jelentenek, mert tudvalévő, hogy a falusi szatócsok szoktak a legnagyobb haszonszázalékkal dolgozni, mivel rendszerint egy-kettő van egy községben és így nincs verseny.

Amint egyszer valamely országban nagyobb számú fogyasztási szövetkezet működik, önként adódik, hogy szövetkezetet alakítanak az árucikkek közös nagybani beszerzése céljából. Ezek az úgynevezett nagybanbevásárló társaságok (nálunk a Hangya). Az előny nyilvánvaló nemcsak a kiskereskedelmi, hanem a nagykereskedelmi nyereséget is meg lehet takarítani a fogyasztó részére, tehát az előny még nagyobb. Az összpontosítás néha annyira sikerül, hogy egy-egy ilyen társasághoz a szövetkezetek ezrei és a tagok — vagyis a háztartások — milliói tartoznak. Ilyenkor a szervezett fogyasztók akkora szükségletet képviselnek, amely már egy gyár termelését is fel tudja venni. Önként támad tehát a gondolat, hogy a központ azokat a cikkeket, melyeket tagjai nagyobb tömegben fogyasztanak, maga állítsa elő. Ezzel a fogyasztó megtakarítása egy újabb elemmel: a gyártási haszonnal gyarapodhat. Ma már alig van ország, ahol a fogyasztási szövetkezeti központok egyes cikkek tekintetében erre az úgynevezett saját termelésre be ne rendezkedtek volna.

Ez az ága a szövetkezeti mozgalomnak a legelterjedtebb. Alig van a földnek zuga, hol legalább néhány fogyasztási szövetkezetet nem lehetne találni. A leghatalmasabb a mozgalom Nagybritanniában, ahol több mint ötmillió háztartás tartozik hozzá. Fejlettségére jellemző, hogy

saját tea-ültetvényei és gabonaföldjei vannak a gyarmatokon, melyekből saját hajóin szállítja a termést Angliába. Nem sokkal marad az angol mögött a német fogyasztási szövetkezeti mozgalom. Számbelileg sokkal kisebb, de minden irányban való kiépítettség és gyakorlati eredmények tekintetében velük teljesen egyenlő fokon áll a svédeké. Ezekben az országokban, valamint Franciaországban és Belgiumban a mozgalom inkább városi jellegű; a falusi, vagy mezőgazdasági jellegű fogyasztási szövetkezetek tekintetében Svájc, Dánia, Norvégia, Finnország a mintaállamok, de igen elterjedtek azok Csehszlovákiában, Lengyelországban, Olaszországban is. Egyik leg-hatalmasabb szervezet volt az orosz, melynek sorsa azonban ma a szovjetkormány folytonos kísérletezései miatt még nem jutott nyugvópont-ra. Kereken 80.000-re becsülhetjük a világ összes fogyasztási szövetkezeteinek számát, 35,000.000 taggal. Ezek a következő táblázat szerint oszlanak meg:

Argentina	1	7.000
Ausztria	116	318.000
Belgium	54	284.000
Kanada	20	8.000
Csehszlovákia	448	645.000
Dánia	1.755	323.000
Esztország	194	78.000
Finnország	547	395.000
Franciaország	1.495	2,750.000
Nagybritannia	1.280	5,187.000
Németország	2.474	6,000.000
Hollandia	310	147.000

Magyarország	1.826	900.000
Japán	129	120.000
Lettország	228	55.000
Litvánia	282	61.000
Norvégia	434	103.000
Lengyelország	1.800	850.000
Portugália	180	86.000
Románia	3.400	350.000
Spanyolország	148	24.000
Svédország	887	339.000
Svájc	580	359.000
Egyesült-Államok	125	76.000
Jugoszlávia	4.200	600.000

Az általános fogyasztási szövetkezetek mellett vannak olyanok is, melyek csak bizonyos szükségletek fedezésére alakulnak. Így találunk szövetkezeti gyógyszertárakat (Belgium), mosódákat (Egyesült-Államok), kávéházakat és éttermeket (Svédország), stb.

Utóbbiaknál sokkal fontosabbak azok a szövetkezetek, melyek a tagjaiknak háztartásában igen fontos lakásszükségletéről gondoskodnak. A kislakások aránylag mindig drágák és ritkán vannak megfelelő kényelemmel berendezve. A szövetkezet segítségével ez olcsóbban elérhető, feltéve, hogy az építéshez szükséges tőkét kedvező kölcsön formájában meg lehet szerezni. Az államnak és különösen a városoknak e tekintetben nagy hivatásuk van, mert éppen a lakásszövetkezetek azok, melyeknek a legnagyobb és legegészségesebb szociális hatásuk lehet. Ezekben is elsősorban a munkások és tisztviselők vannak érdekelve. Ott, ahol utóbbiaknak igényei, szokásai és kereseti viszonyai kívánatosak, illetőleg lehetségessé teszik, a

szövetkezet működése arra irányul, hogy saját családi háznak olcsón való építését tegye lehetővé a tagoknak. Ott, ahol e rétegek ezt a színvonalat még nem érték el, a szövetkezet nagy bérházakat épít és a lakásokat a fenntartási költség, valamint a házban fekvő tőke amortizációjához való hozzájárulás fejében engedi át a tagoknak. Az előbbieket főként az Egyesült Államokban és Angliában, az utóbbiak Németországban terjedtek el.

A fogyasztást a szövetkezeti mozgalom, azt mondhatjuk, már teljesen körülfonta, ha nem is sűrű szálakkal; alig van olyan szükséglet, melynek szövetkezeti úton való fedezését egyik vagy másik helyen, több vagy kevesebb eredménnyel meg ne próbálták volna. A közös beszerzés gazdaságossága annyira kézenfekvő, hogy a rohamos fejlődés ellenére is további meglepő eredményekre kell elkészülnünk ezen a téren.

Nagy a haladás a fogyasztási cikkeknek saját termelő üzemekben való előállítására terén is (fogyasztási szövetkezeti termelés). A nagy központok ma már minden országban saját gyáraikban termelik kisebb vagy nagyobb részét azoknak a cikkeknek, melyeket tagjaik közt szétosztanak. Előljárnak ezen a téren is az angol és skót, a német, a svéd és svájci fogyasztási szövetkezetek. A sajáttermelést többnyire a tömegcikkkel (gyufa, szappan, háztartási cikkek, dohány, margarin stb.) kezdik, majd áttérnek a minősített árura (ruhaneműek, bútor, hangszer, kerékpár), a fejlődés végén pedig mezőgazdasági üzemeknek saját kezelésbe való vétele állna, amely utóbbi feladatot azonban eddigelé nem si-

került kielégítőleg megoldani. A sajáttermelés legkiválóbb eredményeképpen az angol fogyasztási szövetkezeti nagybanbevásárló társaság saját tengerentúli teaültetvényeit és saját kereskedelmi flottáját szokták felemlíteni.

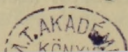
VIII.

A HITELSZÖVETKEZETEK

A szövetkezeti beszerzés nem kevesebb előnnyel kecsegtet a kereseti gazdálkodás körében sem, sőt mivel itt rendszerint nagyobb mennyiségekről van szó, a megtakarítás még nagyobb. Ilyen úgynevezett beszerző szövetkezetekkel a termelés körében nagy számban és változatos alakban találkozunk.

Legfontosabbak és legelterjedtebbek közülük azok, melyeknek célja a tőke beszerzése szövetkezeti hitelműveletek útján. Azon a megfontoláson alapulnak, hogy a kisember vagy egyáltalában nem, vagy legfeljebb drágán jut kölcsönhöz. Ennek az oka, hogy nem tud olyan fedezetet nyújtani, melyet elsőrendű pénzügyintézet elfogadhatna. Tehát a szövetkezetek megjelenése előtt rá volt utalva a kétes hitelforrásokra. A pénz csak sok közvetítőn keresztül jutott el hozzá és így alaposan megdrágult.

A szövetkezet először is kiszélesíti a hitelfedezeti alapot. Ezt a célt szolgálja az úgyneve-

zett többszörös felelősség elve, mely a hitelszövetkezeti rendszernek az alapja. Ennek az a következménye, hogy a szövetkezet sokkal nagyobb mértékű hitelhez jut, mint ami megfelelne tőkéjének. Ha pedig ezek a szövetkezetek központi szövetkezetbe tömörülnek, ez a hozzátartozó szövetkezetek tagjainak többszörös felelősségével biztosított hitelfedezetet alaposan kihasználja a nagy pénzpiacon, ahol a kölcsönök a legolcsóbbak, és az ily módon szerzett aránylag kedvező hitellel táplálni tudja szövetkezeteit, ezek pedig tagjaikat. Mivel sem a központi szövetkezet, sem az egyes szövetkezetek nyerni a kölcsönnyújtáson nem akarnak, helyes adminisztráció mellett a kölcsönnek csak egy-két százalékkal szabad megdrágulnia, amíg eljut a kölcsönvevő kisemberhez.

A kihelyezés biztonságát fokozza az a körülmény is, hogy a hitelszövetkezeti szervezet igen szerteágazó, minden kis faluban kiépítheti a maga helyi szövetkezetét, mely a neki juttatott hitelkontingenssel többé-kevésbé szabadon, de felelősség mellett rendelkezik. Mivel azonban kis helyeken az emberek mind ismerik egymást és tudják egymásról, melyik hogyan gazdálkodik, milyen jellemű, stb., a falusi hitelszövetkezet igazgatósága rendszerint tudja, kinek mennyit lehet nyugodtan kölcsönadni. Rendszerint megkövetelik az adóstól, hogy jelentse be, milyen gazdasági célra szándékozik a kölcsönt felhasználni és ragaszkodnak is hozzá, hogy azt csakugyan így fektesse be; ha ettől eltér, a kölcsönt azonnal fel lehet mondani. Az adóst azonban nemcsak az igazgatóság ellenőrzi, hanem úgyszólván minden

egyreszűvűetkezetű tag is, mert hiszen mindenűk károsodnűk, ha az adós a kölcsönt nem tudnű viszfűzetni. Így, a szomszűdsűgi viszonybűl és az őrdekeltsűg kűzűssűgébűl olyan, az adóst ellen-őrű rendszer alakul ki, mely sokkal pontosabban műkűdik, mint bűrmely bűrokratikus intűzműny.

Mindezek lehetűvű teszik, hogy a hitelszűvűetkezetek rűvűn a kisemberek is megfelelű feltűtelekkel és megfelelű kamattal juthatnak hitelhez. Feladataiknak azonban csak akkor tudnak megfelelűni, ha maguk is kűzponti hitelszűvűetkezetekben egyesűlenek, melyek mint tűkeerűs, őrssűkűttetűsekkel bírű és őrsűrendű pűnzűgyű vezetűs alatt állű intűzetek, nagyszabűsű hitelműveleteket bonyolűthatnak le, nemcsak a legűsűrendű belfűldű, hanem nemzetkűzi pűnzűiacokon is.

A hitelszűvűetkezetek nemcsak mint tűkűt elosztű, hanem mint tűkegyűjtű szervezet is műkűdnek. Szűtűgazű hűlűzatuk folytűn nagyon alkalmasak takarűkbetűtek gyűjtűsűre. Tűkeszűkűsűgűtűk fedezűsűnek ez egyűk legfontosabb és egyben legolcsűbb forrűsa. Meg kell jegyezűnk, hogy a fogyasztűsi szűvűetkezetek is tűbbnyűre elfogadnak takarűkbetűteket. (Nűlűnk is a Hangya őrűelűleg cűműn.)

Kűlűnűsen kűt rűteg van, melyeknek a hitel-szűvűetkezetekre szűksűgűk van: a kisgazdűk és a kisiparosok. A falusi hitelszűvűetkezet, műskűnt kölcsűnpűnzűtűr, és a vűrosű hitelszűvűetkezet, műskűnt nűpbank, itt a kűt fűtűpus. Ujabban azonban szaporodnak a munkűsbankok is, melyeknek cűljű a megtakarűtott fillűerek gyűműlcsűztetűsű oly műdon, hogy abbűl megszorult tagjűiknak

olcsó kiskölcsönöket nyújtanak fogyasztási célokra.

A világon összesen mintegy 95.000 hitelszövetkezet működik, melyből kb. 2.000 a városi, tehát túlnyomólag kisipari, míg a többi mezőgazdasági jellegű. A tagok száma mintegy 12,000.000. Bölcsőjük és hazájuk ma is Németország, de igen nagy szerepük van a gazdasági életben Japánban, Indiában is és igen elterjedtek Olaszországban, Hollandiában, Ausztriában, Csehországban és a Balkánon.

Elterjedésük a rendelkezésünkre álló legutóbbi adatok szerint kerek számokban a következő volt:

Németország	22.000	3,100.000
Argentina	30	21.000
Ausztria	2.100	—
Belgium	1.400	—
Brazília	70	—
Bulgária	1.350	250.000
Esztország	150	34.000
Finnország	1.050	78.000
Brit-India	25.000	1,000.000
Franciaország	8.000	500.000
Irország	110	9.000
Olaszország	2.750	—
Japán	2.600	—
Lettország	420	140.000
Litvánia	500	43.000
Hollandia	1.250	180.000
Norvégia	1.500	—
Lengyelország	3.650	700.000
Portugália	90	—

Románia	3.800	900.000
Svédország.. .. .	120	7.000
Svájc	500	—
Csehszlovákia	5.500	1,000.000
Egyesült-Államok	280	85.000

A szövetkezeti tőkebeszerzés egyik változata, a földbérő szövetkezet, mikor a szövetkezet bérel ki egy nagyobb birtokot és azt egyéni művelésre tagjai közt kiosztja. A nagybani bérlet előnyei nyilvánvalók: a bérő részére a kisebb bér, a bérbeadó részére nagyobb biztonság a bérösszeg tekintetében, mert nem sok kisbérővel, hanem szövetkezetükkel áll szemben.

IX.

A BESZERZŐ SZÖVETKEZETEK

Beszerző szövetkezetek alatt a közhasználatban azokat értik, melyek a termelésben szükséges anyagokat és eszközöket juttatják a tagoknak. Ezeket egyaránt igénybe veszik az iparosok — az úgynevezett nyersanyagbeszerző szövetkezetek —, a gazdák és a kiskereskedők is — utóbbiak az úgynevezett kereskedői szövetkezetek. — A legkülönbözőbb cikkek képezhetik szövetkezeti beszerzés tárgyát, elsősorban azok, melyekből a kisüzemekben is aránylag nagy mennyiség kell, tehát bőr, szövet, építőanyag, műtrágya,

vetőmag, tüzelőanyag, villamos-energia, gépek, stb.

A szövetkezetek szövetkezése, vagyis nagyban-bevásárló központ felállítása itt is ugyanazokat az előnyöket ígéri, mint a fogyasztási szövetkezeteknél. Ugyancsak önként adódik itt is, hogy elég nagy vevőkör esetén át lehet térni a termelési cikkeknek szövetkezeti üzemben való előállítására is, tehát szövetkezeti műtrágyagyárak, beton- és téglagyárak, vetőmagtenyésztő-üzemek, villanytelepek, stb. felállítására.

Ezen a téren is, mint a hitelszövetkezeteknél, a mezőgazdaság vezet, ami önként adódik abból, hogy itt a kisüzemek számosabbak és életképesebbek, mint az iparban. Dánia, Németország, Svájc, Olaszország, Franciaország azok az államok, ahol a mozgalomnak ez az ága virágzó.

X.

AZ ÉRTÉKESÍTŐ SZÖVETKEZETEK

Az, hogy valakinek termelőtevékenysége mennyire jövedelmező, kettőtől függ: mekkora költséggel termel és hogyan sikerül értékesítenie. A szövetkezeti forma az utóbbi tekintetben is jelent előnyöket. Ezek részben az értékesítési költség csökkentésében, részben a termelési költségnek megfelelő piaci ár elérésében, részben bizonyos, a termelvény értékét emelő műveleteknek

— feldolgozás — saját haszonra való elvégzésében állnak.

Nagy jelentősége különösen a megfelelő piaci ár elérésének van. Az ár tudvalevőleg végeredményben két tényezőtől függ: a kereslettől és a kínálattól. E természetes tényezők hatását azonban a legkülönbözőbb körülmények ellensúlyozhatják és előidézhetik azt, hogy az ár nem a termelő jogos érdekeinek megfelelően alakul ki, vagyis nem éri el azt a magasságot, mely mellett a termelési költségek és a jogos haszon fedezve vannak. Különösen a szervezett kereskedelemnek vannak bevált módjai az árak mesterséges kialakítására. Ez ellen az egyetlen hatásos védekezés, ha a szövetkezetben szervezett termelők közvetlenül jelennek meg a piacon és ezzel olyan tényezővé válnak, mely a megfelelő ár kialakulására befolyást gyakorolni képes. Emellett előfordulhat, hogy a kínálat aránytalanul meghaladja a keresletet és az árak egy, a termelőre nézve elviselhetetlen szintre esnek. Ez ellen is csak úgy védekezhetnek a termelők, ha közvetlenül bekapcsolódva a piac működésébe, az árunak a piacra való özönlését úgy iparkodnak szabályozni, hogy a túlkínálat lehető kevés kárral járjon rájuk nézve.

A jogos termelői ár biztosítása a legfőbb feladata azoknak a szövetkezeteknek, melyek az árukínálat oldalán alakulnak. Addig, míg bennük is a fogyasztók kiuzsorázására irányuló törekvések nem ütik fel fejüket, a jogos termelői ár elérése közgazdasági érdek, mert a költségeket nem fedező árak következtében az illető cikk ter-

melése megcsappanna és így idővel valóságos drágulás, esetleg áruhiány állna be.

Ezek a szövetkezetek az eddig említettek-nél sokkal nagyobb igényeket támasztanak úgy tőkeerő, mint vezetés, mint pedig a tagoknak a szövetkezethez való hűsége tekintetében és ennek következtében lassabban szaporodnak. A feladat a legkisebb akkor, ha a szövetkezet nem tűz ki más célt, mint hogy a tagok egyéni üzemeiben termelt cikket piacra viszi. Ezek az értékesítő szövetkezetek. Itt is gyakran előfordul már a másodfokú szervezés, tudniillik, hogy a szövetkezet értékesítő központot létesít, mely a szövetkezeti-leg gyűjtött áru kivitelét bonyolítja le. Az egyesült Államokban, Kanadában, Ausztráliában, Dániában, Finnországban gabona, gyümölcs, zöldség, állat, dohány, gyapot, tojás értékesítésére óriási ilyen intézmények vannak ma már, melyek, épúgy, mint a németországi értékesítő szövetkezetek, mezőgazdasági jellegűek. Bár kisebb mértékben, a kisiparban is van jelentősége a szövetkezeti értékesítésnek, itt raktár vagy árucsarnok-szövetkezetekben bonyolódik le.

Nehezebb a szövetkezet munkája akkor, ha arra vállalkozik, hogy tagjai termelvényeit feldolgozva értékesíti. Ez esetben üzemi szövetkezet-ről beszélünk. Túlnyomólag a mezőgazdaságban fordulnak elő, de itt aztán a legkülönbözőbb termékekre kiterjesztik működésüket. A tejszövetkezet a tagjai gazdaságából eredő tejet vajjá, sajttá, tejkonzervvé, a vágóhídi szövetkezet a tagjai által hizlalt állatokat zsírrá, hentesárúvá dolgozza fel. A pinceszövetkezet a tagok borait szakszerűen kezeli, javítja. A szeszfőző és gyű-

mölcsértékesítő azok gyümölcsterméséből pálinkát főz, konzervet készít. Ezek a legelterjedtebbek; de vannak szövetkezeti keményítő, sör, cukorgyárak, stb.

Az üzemi szövetkezetek közül különösen a dán vaj- és vágóhídi szövetkezetek nevezeteseek. A tejszövetkezetek Németországban, Hollandiában, Finnországban, Esztországban is nagy sikereket mutatnak fel. Hogy a fokozatos szövetkezeti összpontosítás itt is lehetséges, mutatják a dán szövetkezetek, melyeknek úgynevezett kiviteli szövetkezetei hosszú időn át uralták az angol fogyasztói piacot.

XI.

A MUNKÁS-TERMELŐSZÖVETKEZETEK

Akinek saját termelőüzeme nincs, az a termelésben munkájával, mint bér munkás vesz részt. Reánézve a legnagyobb fontossága van a munkakerő kedvező értékesítésének, vagyis megfelelő munkabér elérésének. Erre vannak hivatva az úgynevezett munkás-termelőszövetkezetek, melyek által a munkások saját műhelyhez, saját gépekhez, saját megrendelőkhöz jutnak és így saját munkaadó vállalkozóikká lesznek. Ilyeneket Angliában, Franciaországban, Olaszországban találunk, de nem nagy számmal. Az eddigi tapasztalatok szerint a mozgalomnak ez az ága kevés

sikerrel kecsegtet. Ennek az az oka, hogy e szövetségeknél a tag teljes termelő egyéniségének bele kell olvadnia a szövetségi üzembe, ami egyet jelent a szociálisták álmával, a kollektívizmussal. Ennek pedig útját állja a munkás egész egyénisége és a nagyüzem természete. Éppen e szövetségek, melyekhez valamikor a szociálista apostolok nagy reményeket fűztek, hogy át fogják vezetni az emberiséget az általános kollektívista gazdasági rendbe, a legerősebb bizonyítékai terveik kivihetetlenségének.

Ezeknek a szövetségeknek egyik válfaja a munkavállaló szövetség, mely különösen Olaszországban és Belgiumban terjedt el és újabban nálunk is. Céljuk, hogy földmunkások a munkásvállalkozó kikapcsolásával közvetlenül vállalhassanak nagyobb földmunkákat: útépitést, tőzegkitermelést, átrakást, stb. Itt a lélektani és üzemi előfeltételek egészen mások, mint a többi munkás termelő-szövetségeknél és ezért sok eredményt mutatnak fel. Olaszországban elsőrendű vasutvonalak és óriási pályaudvarok vannak, melyeket ily szövetségek, illetőleg azok központjai építettek.

XII.

MILYEN LENNE A TELJES SZÖVETKEZETI RENDSZER?

A megjelölt főirányokon belül a szövetségi mozgalom további elágazásokat mutat és ha volna terünk ezeket végig kísérni, bebizonyítva látnók,

hogy a gazdasági élet valamennyi területén, minden viszonylatban és minden mozzanatnál megtalálja a tapadási pontot. De a fenti nagy vonásokból is világos, hogy a fogyasztásnak és a termelésnek, illetőleg a kettőt összekötő útnak — a beszerzésnek és értékesítésnek — szövetkezeti kiépítésére mindkettőnek egész területén egyes, mind számosabbá váló alapkövek le vannak téve. Egészen eltekintve most attól, hogy mily mértékben fog sikerülni a szövetkezeti szervezetet általánossá és kivételnélkülivé tenni, és eltekintve attól, hogy egyes pontokon a kísérletek máris beváltak, másokon viszont még nem, a mozgalom mai állapota is oly rendszernek vázát mutatja, melynek részei szervesen illeszkednek egymásba és együttvéve kerek egészet adnak. Még elevenebben áll előttünk ez a rendszer, ha elképzeljük, hogy a fejlődés az eddigi irányban tovább jutott és a fogyasztásnak, valamint a termelésnek túlnyomó része igen magas fokig centralizált szövetkezetekben szerveződött országokként, melyek ismét szoros nemzetközi kapcsolatok tartanak fenn. Ebben a helyzetben a gazdasági élet menete nyilván az volna, hogy a fogyasztási szervezetek által megjelölt irányokban és mennyiségben történnék a termelés, annak eredményét közösen megállapított áron adnák át a termelői szervezetek a fogyasztóiknak, melyek azt szétosztanák tagjaik közt. Ha nem is in esse, in posse ez elképzelhető; hogy mily mértékben valósítható meg, másik kérdés, mely itt nem lényeges, mert a hangsúly azon van, hogy a szövetkezeti mozgalom a szervezett szükségleti gazdálkodás előmozdításán dolgozik. Ennek bizonyí-

tásához elegendő, ha az eddigi fejlődést további kialakulásban elképzelve, csakugyan ilyen rendszert mutat a kép.

XIII.

A SZÖVETKEZETI MOZGALOM TÖRTÉNETE

— Rochdale — Schultze — Raiffeisen —

A szövetkezeti mozgalom története is ékesen bizonyítja, hogy valami mást akar, mint a mai kapitalizmus. Modern alakjának előfutárai a XVIII. század végén bukkannak fel, akkor, amikor a gazdasági liberalizmus által béklyóiból teljesen felszabadított tőke megkezdte diadalmas bevonulását az iparba és ott bukkannak fel először, ahol a felserdült kapitalizmus első telepeit rendezi be: Anglia és Skócia ipari vidékén. A gyári munkássá süllyedt iparosok kezdetleges fogyasztási szervezetei ezek, inkább csak rövidéletű kísérletek, melyeknek sorozata azonban áthúzódik a nevezetes 1844. évig, időközben egy angol orvos, W. King agitációjára többszáz szövetkezetet számláló, de különböző okok miatt csakhamar lehangyatló mozgalmat is produkálva.

Míg ez az irányzat a fogyasztást akarta megszervezni, addig a körülbelül ugyanezen időben főképp Franciaországban meginduló kísérletek inkább a termelésen akarják kezdeni, abból a cél-

ból, hogy a szövetkezetek útján juttassák a munkást a termelőeszközök tulajdonába. Ez a célkitűzés azonos volt az akkori szociálizmuséval és valóban, akkor úgy a vezetők, mint a munkásság felfogásában szövetkezeti mozgalom és szociálizmus egy. A falanszter gondolata révén ismert Fourier, továbbá Buchez és Louis Blanc képviselik ezt az irányzatot Franciaországban. Angliában pedig Owen. Louis Blanc, mint az 1848-iki forradalmi kormány minisztere, nagyszabású és sok áldozatba kerülő kísérletet tett munkás-termelőszövetkezetekkel, melyek azonban kudarcot vallottak.

1844-ben Rochdale-ben, az akkori angol textilipar egyik központjában néhány vezetőmunkás arra a gondolatra jött, hogy helyzetükön legjobban úgy segíthetnek, ha előbb közösen és így olcsóbban szerzik be a szükségleti cikkeket, majd, ha ezen a módon megerősödtek és tőkét szereztek, rátérnek gyárak létesítésére, később földbirtok bérlésére, hogy így a munkanélküli tagokat foglalkoztathassák. Tekintve azt, hogy kevesen és szegények voltak, egyelőre négy-öt legfontosabb cikk beszerzésével kezdték, de már erre a célra is nyílt bolthelyiséget béreltek, ami lényeges újítás volt az előző kísérletekkel szemben, melyek tulajdonképpen zárt beszerzési csoportok voltak. Hogy a többi kereskedő haragját mindjárt kezdetben magukra ne vonják, elhatározták, hogy nem önköltségi, hanem a mindenkori piaci áron fogják tagjaiknak a cikkeket eladni. Sok fejtörést okozott azonban az a kérdés, hogy az ily módon keletkező felesleggel mi történjék; azt ösztönösen érezték, hogy a befizetett tőke ará-

nyában szétosztani a tagok közt igazságtalan volna. Állítólag egy Howarth nevű társuknak jutott eszébe, hogy a feleslegből mindenki abban az arányban részesedjék, melyben az általa bevásárolt cikkek értéke a szövetkezet egész forgalmához áll.

Igy született meg Rochdaleban a visszatérítés gondolata s vele a tulajdonképeni modern szövetkezeti mozgalom. A visszatérítés rendszere adta meg a fogyasztási szövetkezetnek az élet-erőt, mert általa minden tagnak érdekévé vált minél többet vásárolni a szövetkezetnél és így annak forgalmát minél inkább növelni. Méltán nevezik tehát a rochdalei „takácsokat” érdemes úttörőknek („equitable pioneers”). A fogyasztási szövetkezeti mozgalom lényegében véve még ma is azokon az elveken nyugszik, melyekkel ők szerény kis boltjukat a félreeső Béka-utcában megnyitották, természetesen azokkal a módosulásokkal, melyeket a mozgalom óriási méretei és a mai idők más gazdasági viszonyai szükségessé tettek. Nem változtak az alapelvek: a) a visszatérítés, b) a nyílt üzlethelyiség, c) a piaci áron való eladás és d) a felesleg egy részének jóléti, művelődési vagy általános szövetkezeti célokra való alapszabályszerű leköltése.

A rochdalei mintára alakuló szövetkezetek nemcsak a szigetországban terjedtek rohamosan, hanem a mozgalom átcsapott a kontinensre is. Ugyancsak Angliában alakult az első nagyban-bevásárló társaság és ott kezdték a szövetkezetek először saját üzemben termelni a tagjaiknak szétosztott cikkeket.

A rochdaleiekkal egyidőben próbáltak új

lendületet adni a munkás termelő-szövetkezeteknek az angol keresztényszociálisták (Neale, Hughes, Kingsley, Ludlow), akik a társadalomnak már akkor is fenyegetett békéjét azzal a programmal akarták helyreállítani, hogy keresztényi szellemmel kell megtölteni a szociálizmust és szociális szellemmel a kereszténységet. Lelkes és áldozatkész működésük sem ért el ezen a téren számottevő sikert, de az ő érdemük, hogy Anglia hamarosan rendezte a szövetkezetek törvényes helyzetét, ami a fejlődésre igen jótékony hatással volt. Ugyancsak ők kezdték hirdetni a különböző országok szövetkezeti mozgalmai nemzetközi szervezkedésének szükségességét.

Ugyanebben az időben nemcsak az angol gyári munkások, hanem a kontinens iparosai is mind nyomasztóbban érezték a megváltozott gazdasági viszonyok hatását. A bajok főokát a nyersanyag folytonos drágulásában és abban látták, hogy hitelhez sehogy, vagy csak igen drágán jutnak. Helyzetüknek tanulmányozása vezette a kis német városkában, Delitschben élő H. Schultze arra a gondolatra, hogy ha az iparosok közösen szereznék be a nyersanyagot és annak áráért egyetemlegesen — egy valamennyiért, valamennyi egyért — vállalnának felelősséget, lényegesen kedvezőbb feltételeket érhetnének el. Gondolatát először a város asztalosai kapták fel, megalakították a mondott céllal a szövetkezetet, mely csakhamar igazolta Schultze elgondolásának helyességét. Ezzel a hitel- és beszerzési szövetkezeti mozgalom megalapítójává vált. A példát csakhamar követték más iparágak, más városokban is és maga Schultze is ettől kezdve élete főfeladatának

a szövetkezetek ügyét tekintette. Érdeme semmivel sem kisebb a rochdaleiekénél s az általa kigondolt többszörös felelősség a hitelszövetkezeti mozgalom elterjedésének épügy alapja, mint a visszatérítés a fogyasztásinak. Abban áll ez, hogy a szövetkezeti tag az általa jegyezett üzletrészen felül is tartozik a szövetkezet részére bizonyos összeget befizetni akkor, ha a szövetkezet tartozásait annak vagyona nem fedezi. Ezáltal anélkül, hogy a tagot vagyona számottevőbb részének a saját gazdaságban való használatától megfosztaná, a szövetkezet mégis a jegyzett üzletrészek összegét jelentékenyen meghaladó tőkével rendelkezik, mely ugyan csak virtuálisan a szövetkezeté, de szükség esetén a hitelezők kielégítésére igénybe vehető. Természetes, hogy ilyen körülmények közt, nagyobb lévén a fedezet és a biztonság, nagyobb és olcsóbb lesz a hitel is.

A Schultze-féle hitelszövetkezeti rendszert a mezőgazdaság viszonyaira az ugyancsak német F. Raiffeisen alkalmazta. Ő abból indult ki, hogy a legkisebb gazdának is van valami vagyona; ennek következtében ahhoz, hogy a szövetkezet hitelhez jusson, üzletrésztőkére nincs szükség, de igenis szükség van, hogy a tag egész vagyonával jót álljon a szövetkezet tartozásaiért. Az ő rendszere is bevált és helye a szövetkezeti mozgalom történetében alig kisebb, mint Schultzeé.

XIV.

A SZÖVETKEZETI MOZGALOM TÖRTÉNETE

A szocializmus

A mult század közepén, mikor ezek szerint a mai szövetkezeti rendszer lényeges alapelvei mind kialakulóban voltak, lépett a porondra a modern szocializmus megalapozója, Marx is, az őt követőkkel. Ő a munkásmozgalom szempontjából a szövetkezetektől nem sokat várt. Követői pedig később egyenesen ezek ellen fordultak. Különösen a fogyasztási szövetkezetek jelentőségét tagadták azzal az érveléssel, hogy tartósan a munkás helyzetén úgy sem tudnak segíteni, ha pedig átmenetileg enyhítik sorsát, ezzel megelégedettebbé teszik és csökkentik harci kedvét a polgári társadalom ellen. A belga és francia marxisták azonban hamarosan szakítottak ezzel a felfogással és azt hirdették, hogy ellenkezőleg, a szövetkezetet be kell állítani az osztályharc eszközéül a párt és a szakszervezet mellé. Az Anseele által alakított genti Vooruit-szövetkezet rohamos sikerei e felfogás híveinek számát nagyban növelték, úgy, hogy a hetvenes évektől kezdve külön szociálista szövetkezeti mozgalomról is beszélhetünk.

Ezáltal felvetődött a szövetkezeti mozgalon semlegességének kérdése: mi a helyesebb? ha a szövetkezeti mozgalom tisztán gazdasági szempontok által vezérelteti magát, vagy pedig, ha benső összeköttetést tart fenn a politikai pártokkal, elsősorban a szociáldemokráciával és nem

tartja kizárólagos feladatának a tagok gazdasági érdekeinek szolgálatát, hanem époly fontosságot tulajdonít annak, hogy a párt működését anyagilag és egyéb módon támogassa? A kérdés körül úgy az irodalomban, mint a szociálisták párt- és szakszervezeti kongresszusain sok vita folyt. A nemszociálista írók és szövetkezeti vezetők túlnyomó része a teljes semlegesség álláspontján van, különösen azok, kiknek meggyőződésük, hogy a fogyasztási szövetkezeti mozgalom teljes kifejlődésében, amikor nemcsak az egész fogyasztást, hanem az egész termelést, sőt a község és állam feladatait is kisajátította magának, voltaképpen ugyanolyan gazdasági és társadalmi rendet hoz létre, minőt a szociálizmus sürget (fogyasztási szövetkezeti szocializmus iránya), ennél fogva nincs is szükség szociáldemokráciára, vagyis a szociálizmusnak politikai szereplésére. Ezzel szemben a szociálizmus a szövetkezetek jelentőségét illetőleg hosszas ingadozás után megállapodott abban, hogy a munkásság nevelésében, gazdasági ellenállóképességének fokozásában, a párt anyagi alimentálásában nagy szerepre vannak hivatva, ennek következtében nemcsak minden eszközzel támogatni kell azokat, hanem arra is törekedni kell, hogy minél inkább a párt befolyása alá kerüljenek.

Ennek következménye, hogy beszélhetünk ma már semleges és szociálista szövetkezeti mozgalomról, különösen a fogyasztási- és munkás-termelőszövetkezetek körében, még pedig úgy a nemzetközi mozgalomban, mint az egyes országok szövetkezeti életében. Az utóbbi vonatkozásban a kétféle irányzat a szövetkezeti tábor saj-

nálatos szakadozottságát és az a szembenálló irányzatoknak sokszor éppen nem szövetkezeti szellemű harcát idézi elő, különösen akkor, ha a kérdést még felekezeti jelszavak felvetésével is bonyolultabbá teszik (vörös: szociálista, fekete: katolikus és sárga: liberális szövetkezetek Belgiumban, harc a fascista és szociálista szövetkezetek közt Olaszországban, stb.).

A szövetkezetek és a szociálizmus viszonyának kérdése új aktualitást nyert azon nagyszabású kísérlet által, melyet az orosz szovjet szövetkezeti politikájában tanulmányozhatunk. A szovjetkormány uralmának elején azt hitte, hogy a gazdasági életet is diktatórikus módon átalakíthatja; az új berendezkedés alapszervéül a kiterjedt orosz szövetkezeti mozgalmat akarta felhasználni, melyet természetsszerűleg szintén teljesen irányítása és ellenőrzése alá vont. Kiderült, hogy mint tisztán állami szervek a szövetkezetek még a korábbi teljesítményeket sem tudják felmutatni, nemhogy az egész gazdasági élet mondvacsínált hordozói lehetnének máról-holnapra. Az újabb, a kompromisszumos gazdasági politika (Nep) ideje (1924) óta a szovjet valamivel több szabadságot enged a szövetkezeteknek is és egyes külsőségekben visszaadta azoknak eredeti jellegét. De még mindig teljesen a kommunista párt függvényei azok és minden bizonnyal éppen ezért ma sem sokkal jobban látják el feladataikat, amit vezető kommunisták leplezetlen nyilatkozatainak egész sorával lehet bizonyítani. E tapasztalatok mutatják, micsoda következményekkel jár a szövetkezeti mozgalom teljes elállamosítása, mennyire igazuk van azoknak, kik a szövetkezeti

mozgalom sikereinek alapfeltételéül a szerves, fokozatos fejlődést tartják és azt hirdetik, hogy a bármely párttal való szoros kapcsolat csak árthat a szövetkezeteknek, mert a pártszempont mindig előtérben lesz a gazdasággal szemben.

A rochdalei irányhoz hű szövetkezetek elítélik a szövetkezetnek akármelyik politikai párt-hoz kapcsolását és a semlegesség hívei. Míg a szocialista szövetkezetek a visszatérítés megnyirbálását kívánják azért, hogy minél több jusson a párt céljaira, addig a semlegesek szintén önmérsékletet ajánlanak az osztalék és a visszatérítés tekintetében, de azért, hogy a mozgalom minél hatalmasabb tőkével rendelkezék és azzal minél gyorsabban és nagyobb mértékben vehesse saját kezébe a termelést is. Ennek az utóbbi iránynak képviselői közül különösen Gide, Staudinger, Lavergne, Warbasse vezetnek.

XV.

A SZÖVETKEZETI MOZGALOM TÖRTÉNETE

Dánia — A poolok — Legújabb feladatok

Uj korszakot nyit meg a szövetkezeti mozgalom történetében a hetvenes években Dánia is, ahol a mezőgazdaság nyomasztó helyzete, a különböző szövetkezeti eszmeáramlatok találkozása és lelkes apostolok (Grundtwig püspök, Sonne

lelkész, stb.) buzgólkodása bámulatosan rövid idő alatt felvirágzó mezőgazdasági értékesítési szövetkezeti mozgalomnak veti meg alapját. Alig negyedszázad alatt a vaj-, vágóhídi- és a tojásértékesítő szövetkezetek táborába kerül az ország gazdáinak túlnyomó része. Ezzel párhuzamosan a mezőgazdaságban a legracionálisabb gazdálkodás fejlődik ki és az ország jóléte nagy mértékben emelkedik, első cáfolhatatlan bizonyítékát szolgáltatva annak, hogy a helyesen megszervezett szövetkezeti mozgalom nemcsak a közvetlenül érdekeltekre jár előnnyel, hanem hatását megérzi az illető termelési ág és az illető nemzeti gazdaság egésze is.

A szövetkezeti mozgalomnak eddig ismertetett ágai egytől-egyig sokat lendíthetnek az illető társadalmi réteg gazdasági helyzetén, de egyikre nézve sincs akkora jelentősége, mint a mezőgazdaságban. Ennek a termelési ágnak ma már egyenesen életszükséglete a szövetkezeti szervezet, mely nélkül a jelen gazdasági rendjébe tökéletesen beleilleszkedni sem tud. Ennek okai sajátlagos, az iparétól eltérő természetében rejlenek.

Az ipari termelést a gyárakban szinte tetzés szerint lehet összpontosítani. A mezőgazdaság a földhöz van kötve, attól el nem szakítható, tehát a tulajdonképeni termelést egy helyre összevonni nem lehet. De lehet és kell összpontosítani a többi lényeges funkciót: a feldolgozást és az értékesítést. Ennek a koncentrációnak a szövetkezet az egyetlen olyan módja, mely mellett a feldolgozás és értékesítés szerves kapcsolata a termeléssel és a termelővel nem szakad meg.

Különösen a termelés eredményének meg-

felelő, tehát a termelő érdekeit kielégítő elhelyezése nehéz feladat a mezőgazdaságban. A termelés menete természettől fogva bizonyos időhöz van kötve, melytől eltérni csak üvegházakban lehet. Ebből következik, hogy adott termelési területen valamennyi termelő egész termése egyszerre lesz kész és ha az eladás nincs szervezve, egyszerre zúdul a piacra. Ez annál inkább bekövetkezik, mert éppen a termelési idő hosszúsága és időny-szerűsége miatt mire a termés kész, a termelő rendszerint kifogyott tőkéjéből és sürgősen pénzhez akar jutni, tehát mind siet eladni. De ha nem is kénytelen azonnal túladni a termésen, termelvényeinek túlnyomó része romlandó és így mire kész, mire megérett, el kell adnia, mert az egyes termelő nem létesíthet olyan berendezéseket, melyek annak feldolgozására, konzerválására, elraktározására alkalmasak. Ez áll a zöldségre, gyümölcsre, tojásra, hízott állatra, tejre, stb.

Míg tehát az ipar a termelést és az árunak a piacra hozását egyenletesen tudja elosztani, illetőleg úgy irányítani, ahogy az a kereslet és kínálat mindenkori viszonyai szerint a kielégítő áralakulásnak megfelel, addig a mezőgazdaság termelésében rejlő okoknál fogva — kellő szervezés nélkül — rendszertelenül látja el a piacot és ezáltal a termelőre nézve veszedelmes árhanyatlásokat idéz elő, melyeket ugyan szokott követni áremelkedés is, de rendszerint olyankor, mikor a legtöbb termelő kezén már nincs áru.

A gazdák értékesítő szövetkezete, ha elég nagy árumennyiséggel rendelkezik ahhoz, hogy a piacon a kínálatra szabályozólag tudjon hatni, ezeket a többnyire igen szélsőséges és a gazdára

nézve igen veszedelmes árhullámzásokat enyhíteni tudja. Módjában lehet emellett az árak emelkedésére is befolyást gyakorolni, ha a piacon olyan árak alakulnak ki, melyek mesterségesek, a spekuláció alkotásai, mert nem felelnek meg a keresleti és kínálati viszonyoknak, vagy amelyek nem hozzák meg a jogos jövedelmet a termelőnek, mert a termelési költség alatt maradnak. Ez utóbbinak a mezőgazdaságban mindaddig megvan a lehetősége, míg az áralakulás a termelőtől függetlenül történik. Értékesítő szövetkezetek nélkül pedig a helyzet csakugyan ez. Az árak kialakításában azé a döntő szó, akinek sok áru áll rendelkezésére: ha olyan mértékben tudja azt visszatartani, vagy annak a piacra jutását fokozni, hogy az érezhetővé válik, a kereslet és kínálat viszonyában ily módon beálló eltolódás kihat az árakra. A mezőgazdaság termékeit a kereskedelem gyűjti, raktározza, hozza, vagy nem hozza a piacra. A nagy árutömegek annak a kezén vannak, ami lehetővé teszi a spekulációt, a piac uralását, különösen árbefolyásoló szövetkezetek (corner, ring) útján. Ezt a befolyását az áralakulására természetesen nem a termelő, hanem a saját érdekeinek megfelelően használja ki. Ezért a gazdák részére nincsen biztosítva a természetes és megfelelő áralakulás, amíg az értékesítést nem szervezik, és ezáltal a piacon maguknak pozíciót nem szereznek.

A dán példa az egész világon utánzásra talált (különösen Finn- és Esztország, Hollandia, stb.) és annak hajtása a napjainkban nagy jelentőségre emelkedett amerikai mezőgazdasági értékesítési szövetkezeti mozgalom is. Már a dánok

tudták, hogy szövetkezeteik sikert csak úgy érhetnek el, ha tagjaik terményeire feltétlenül számíthatnak. Ezért majdnem kivétel nélkül ragaszkodnak ahhoz, hogy a tag az illető fajta terményt teljesen és kizárólag a szövetkezeten keresztül értékesítse. Ezzel megvetették felvirágzásuk alapját, amihez járult azonban az is, hogy ugyanabban az időben esett vissza Anglia mezőgazdasága, fejlődött rohamosan annak ipara és ezen a mind nagyobb felvevőképesseégű óriási piacon a legutóbbi évekig Dánia bizonyos termékei szinte versenytárs nélkül állt. Emellett, mikor a dán szövetkezetek erős pozíciójukat kiépítették, még a kereskedelem szervezete sem volt az, mint ami ma, tehát sokkal kisebb ellenállást kellett legyőzniök.

Egészen más feladatokkal találja magát szemben a mezőgazdaság ott, ahol ma kell egy főképen belső fogyasztást kielégítő piacon a gazdák szempontjából rendezettebb viszonyokat teremtenie. Az amerikai és kanadai értékesítő szövetkezetek mutatják a feladat leg sikerültebb megoldását. Ezek a dán rendszert azzal fejlesztették tovább, hogy az értékesítendő terményt csak átveszik, de nem veszik meg egyelőre, noha ugyanolyan szabad rendelkezést tartanak fenn maguknak, mintha már tulajdonosai lennének annak. Eladják azt akkor, olyan részletekben és olyan áron, amint jónak látják és az eredménnyel elszámolnak, úgy azonban, hogy mindenki, aki egyforma minőségű termést szolgáltatott be, egyenlő árat kap, noha talán az egyiknek termése rosszabb, a másiké jobb piaci napon kelt el. Ez a ma annyit emlegetett pool-

rendszer és annak valóban olyan jelentőséget kell tulajdonítanunk a szövetkezeti mozgalom fejlődéstörténetében, mint a visszatérítésnek vagy a többszörös felelősségnek. Nagyszabású, összpontosított szövetkezeti értékesítés nélkül nem sikerült eddig még. Legnagyobb előnye, hogy abban az esetben, ha a szövetkezet az illető piac rendes forgalmának nagyobb hányadát kitevő árumenynyiséggel rendelkezik, az erős és ügyes központi kéz nemcsak a mesterséges áringadozásokat tudja megghiúsítani, hanem az ármozgalmat is bizonyos határokon belül a termelők érdekeinek megfelelően irányítani.

Az amerikai értékesítő szövetkezetek egyike másika az illető termény évi egész termésén rajta tartja a kezét; ezek a szövetkezetek mintegy előrevetett képét mutatják annak, mint nézne ki a szövetkezeti gazdasági rend a kínálat oldalán százszázalékos megvalósulás mellett. A fogyasztó közönség eddig nem panaszkodott rájuk. Általában, a szövetkezeti mozgalom történetének perspektívájából nézve, az utolsó másfél évtizedben megizmosodott amerikai mezőgazdasági mozgalmat, úgy kell azt beállítanunk, mint a fejlődésnek legújabb, de korszakossá válható étagpját, mely a kínálat oldalán fogja ugyanazt a fejlődést és összpontosulást most már szilárd alapokon megindítani, melyen a fogyasztási szövetkezetek már a háború előtt átestek. Ha ez a fejlődés csakugyan bekövetkezik, akkor nyomába kell lépnie a termelői és fogyasztói szövetkezetek közti közvetlen kapcsolatok kiépülésének, tehát annak, hogy a termelők szervezetei szabályszerint

a fogyasztókénál értékesítik tagjaik terményeit, a fogyasztók szervezetei pedig szabályszerint a termelők szövetkezeteinél szereznek be. Ez lesz a nagy körnek első bezárulása és ekkor fog a gyakorlati élet felületesebb szemlélője előtt is nyilvánvaló lenni, hogy a szövetkezeti gazdasági rend valóban a szükségleti gazdálkodás szervezete.

Erről ma még csak mint lehetőségről szabad beszélni, mert noha a közvetlen összeköttetés létesítése a mai idők szövetkezeti problémái egyik legfontosabbikának van általánosan elismerve, belőle eddig még keveset sikerült megvalósítani. A kísérletek rendszerint az ármegállapítás kérdésén feneklenek meg, mert a termelői és a fogyasztói szövetkezeteknek e ponton érdekeik természetesen ellentétesek. De a kérdést állandóan tanulmányozzák.

Általában a háborúig a mozgalom a fentebb vázolt, alapjukban véve már a század harmadik negyedében kialakult eszmei és szervezeti pilléreken épült tovább, — csak a szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének megalakulása 1893-ban olyan, a fejlődésnek határkövét jelentő esemény, mely későbbre esik, — a háború óta azonban új feladatok kerültek az érdeklődés előterébe. Ezek közé tartozik elsősorban a nagyobb integrálódásra való törekvés. Nem csupán a termelői és fogyasztói, hanem a különböző országok nagy szervezetei közti közvetlen üzleti összeköttetések kiépítésére is sok kísérlet történik. Erre a célra alakult a Nemzetközi Nagyban Vásárló Társaság, melynek feladata volna, hogy például a magyar Hangya adjon el az angol nagyban bevásárlónak lisztet és tőle vegyen teát; ha-

sonlóképpen a Nemzetközi Szövetkezeti Bank, melynek ismét hivatása volna, hogy az egyik ország felesleges szövetkezeti tőkéit más országok szövetkezeti mozgalmának juttassa el kölcsönképpen. E szervek ma még inkább tanulmányozzák a lehetőségeket, semminthogy számottevő eredményeket tudnának felmutatni. A szövetkezetek nemzetközi érintkezése terén jelentős lépés a Szövetkezeti Osztály felállítása a genfi Nemzetközi Munkaügyi Hivatalnál, mely mint hivatalos szerv, kellő anyagi eszközök birtokában sok mozgékony-sággal dolgozik.

Azzal a nyomással, mellyel a szövetkezetek fejlődése fokozódóan nehezedik a kereskedelemre, arányosan nő utóbbi részéről az ellenhatás. Ez a kettő közti verseny kiélezésére és arra vezet, hogy a szövetkezeteknek új tagok szerzésére, a régiek megtartására és minél intenzívebb bevonására újabb és újabb módszereket kell alkalmazniok. Ugy a fogyasztási, mint az értékesítési szövetkezetek a reklámnak és propagandának mind több eszközét veszik igénybe. Ezzel természetesen nő a szövetkezeti árúelosztás költsége, de a tapasztalatok azt mutatják, hogy a forgalom emelkedése ezért bőséges kárpótlást nyújt. Anglia, az Egyesült-Államok, Németország és Svédország járnak e tekintetben az élen és egyik-másik módszerüknek alkalmassága már ma is igazolva van.

XVI.

A MAGYAR SZÖVETKEZETI MOZGALOM TÖRTÉNETE

Magyarországon a modern értelemben vett szövetkezetnek első átültetői a beszercei szá-
szok, kikre Schultze—Delitzsch hatott. A mult
század közepétől kezdve a kölcsönös és nyereség-
mentes segítség gondolata a városokban emel-
kedő számú önszegélyző egyletben jelenik meg,
melyeknek célja takarékoság, kölcsönnyújtás és
biztosítás volt; valódi szövetkezeteknek azonban
ezeket nem lehet tekinteni.

Az igazi szövetkezeti mozgalom története
Magyarországon gróf Károlyi Sándor fellépésé-
vel kezdődik és az ő működése voltaképpen telje-
sen be is tölti azt. Előbb 1879-ben a székesfehé-
vári gazdaggyűlésen, majd még határozottabban
a Pestvármegyei Gazdasági Egyesület ülésén
1886-ban állást foglal amellet, hogy a kisbirtó-
kos osztály helyzetén a szövetkezeti hitel meg-
szerzésével kell segíteni. Pestvármegye és —
hála Hajós József közreműködésének — az Első
Magyar Általános Biztosító jelentékeny támoga-
tásával, valamint Károlyi, Haynald érsek és más
áldozatkész nagybirtokosok alapítványjegyzései-
vel még azon évben megalakul a Pestmegyei Hi-
telszövetkezet. A példa kihat a vidékre is, ahol
különösen Gaál Jenő (Aradmegyében) és Gidó-
falvy István (Erdélyben) buzgólkodnak. De
maga Károlyi is munkatársaival: György Endré-
vel, Hajós Józseffel, Bernát Istvánnal állandóan
járja a vidéket, ott szervez, buzdít, ellenőriz, írá-

nyít. 1893-ban 623 hitelszövetkezet működik és 1894-ben megalakul ezek központja, a Hazai Szövetkezetek Központi Hitelintézete, mely négy évvel később az 1898. évi XXIII. törvénycikk alapján Országos Központi Hitelszövetkezetre változtatta nevét.

Ebben azonban Károlyi már nem vett részt, mert az átszervezés körül ellentétek merültek fel közte és az akkori kormány közt. Annál több ideje maradt újabb terveinek megvalósításához. Bernát Istvánnal és Balogh Elemérrel nekifogott a falusi fogyasztási mozgalom megszervezésének és ebből a célból ugyanazon évben — túlnyomólag a saját vagyonából jegyezván az első tőkét — megalakította a Hangya Szövetkezeti Központot, azzal a feladattal, hogy a Magyar Gazdaszövetség szövetkezeti programjának végrehajtója legyen és mint ilyen elsősorban a falusi kisemberek fogyasztásának szövetkezeti megszervezését vegye kezébe. Ettől kezdve haláláig, 1906-ig a Hangya volt Károlyi kedvenc szövetkezeti alkotása. Élete vége felé főleg azzal a tervvel foglalkozott, hogy a Hangya szövetkezetek segítségével a szövetkezeti értékesítést is megoldja.

Gróf Károlyi Sándor nemcsak a magyar közélet multjának egyik legnemesebb alakja, de a nemzetközi szövetkezeti mozgalomban is előkelő helyen áll ügyszeretetével, rátermettséggével és áldozatkészségével. Összesen több mint félmillió aranykoronát kitevő üzletrészjegyzésekkel a különféle szövetkezeteknél iparkodott kezdeményezései iránt való bizalmát kifejezésre juttatni; de ami ennél is több, még hajlott korában is sokat áldozott kényelméből és nem sajnálta a

fáradtságot, „vezérkarának” egyik vagy másik tagjával a falvakat járni, néha Harun al Rasidként kilétét fel sem fedve. Egyébként is igen jótékony ember volt. Széchenyi szelleme kevesekben élt annyira, mint benne, ki kötelességének érezte, hogy mindazt, amit fényes származás, kivételes gazdagság és szellemi istenadomány neki nyújt, a nemzet és elsősorban a küzködő kisemberek javára használja fel. Szervezőképességét mutatja, hogy a magyar szövetkezeti mozgalom túlnyomó részben még ma is azokon az alapokon épül, amiket ő állapított meg. Tekintélye és az emléke iránt való kegyelet a magyar szövetkezeti életben igen nagy és méltán, mert egész élete és tevékenysége a legszebb emberi tulajdonságnak, mely egyszersmind a szövetkezésnek is mélyebb eszmei alapja: az emberi szolidaritásnak kifejezője.

A hitel- és a fogyasztási szövetkezeti mozgalom megerősödésével át volt törve a közömböség frontja és a szövetkezeti szervezet diadalmasan vonult be a gazdasági élet számos más térére is. Izmosodtak és részben számbelileg is növekedtek a városi fogyasztási szövetkezetek, létrejöttek az első beszerző és értékesítő szövetkezetek és ezek közül különösen a tejszövetkezetek, alakultak nagy szövetkezeti intézmények a biztosításra, szaporodtak az iparosszövetkezetek. Magyarországnak a vezető szövetkezeti államok sorába való beérkezését ismerte el a nemzetközi szövetkezeti világ azzal, hogy a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége 1904-ben Budapesten rendezte kongresszusát. Ezen a kongresszuson a napirend legfőbb tárgyát a szövetkezetek és az

állam viszonyának kérdése volt; az állami támogatás és a tiszta önségély hívei közt éles viták folytak, melyek végül sem vezettek egyöntetű állásfoglaláshoz. Magyarország mérsékelt közbenső álláspontot foglalt el, noha akkor még a hitelszövetkezeteket kivéve, az egész magyar szövetkezeti mozgalom tiszta önségély elvén épült. Annál szomorúbb, hogy a háború következtében valamennyi állam közül talán éppen Magyarország sodródott ettől legmesszebbre.

Alig van gazdasági szervezet, mely az elmúlt gazdasági válság következtében többet szenvedett volna, mint a szövetkezetek. Bármennyire kiemelkedő szerep illeti meg itt is, mint minden mozgalomban, a kiváló vezetőket, sokkal inkább, mint a nagy vállalatok vezetőiben összpontosított kapitalista organizáció terén van itt szükség az ezerek tevékeny és szűkebb vagy tágabb körben önálló közreműködésére. Ha valamely nagybank egyik fiókjának vezetője bevonult, az intézet gondoskodhatott helyettesítéséről. A több ezernyi szövetkezet hadiszolgálatra behívott vezetőit sokkal nehezebb volt pótolni, nemcsak számuk nagysága miatt, de azért is, mert hiszen a helyi szövetkezet vezetőjének lehetőleg a helységből valónak kell lennie. Kisebb mértékben a személyi erőknél ugyanez az elvonása állott elő a kiválóbb tagok százezreinek bevonulásával is. Egyszóval, a szövetkezetet demokratikus szervezeténél fogva érzékenyen sujtotta azoknak a személyeknek a munkából való kikapcsolódása is, akik a tábor elitebb részét képviselték.

Ehhez járult, hogy az infláció káros következményeit a szövetkezeteknek szinte fenékgig ki

kellett üríteniök. Az áruval foglalkozó szövetkezetek erkölcsi okokból nem drágíthattak párhuzamosan a pénz romlásával és csak későbbben helyezkedtek az utánpótlási ár alapjára. A hitel-szövetkezetek hasonlóképpen úgy kamat, mint tőkevalorizáció tekintetében csak nagyon meggondoltan tarthattak lépést a bankokkal. Szóval a szövetkezeteket egész felfogásuk — és nem kis mértékben a közvélemény nyomása is — arra készítették, hogy soká ragaszkodjanak ahhoz a fikcióhoz, hogy a korona még korona. Ma már kétségtelen, hogy ez elhibázott politika volt, mert azzal a végzetes következménnyel járt, hogy a szövetkezetek tőkéje teljesen elúszott.

Mindkét tényező pedig azt vonta maga után, hogy meglazult a helyes szövetkezeti szellem. Természetessé vált, hogy a szövetkezet feladata a tagokat olcsón juttatni különböző dolgokhoz, anélkül, hogy ezek valamivel hozzájárulni tartoznának annak megerősítéséhez, nevezetesen, hogy üzletrészt kellene jegyezniök. A visszatérítés is elvesztette jelentőségét akkor, mikor a valuta több száz százalékkal romlott az üzletév végéig.

XVII.

A MAGYAR SZÖVETKEZETEK ÉS AZ ÁLLAM

Mikor a gazdasági talpraállítás korszaka megkezdődött, külső látszatra megnövekedett, de anyagi és szellemi erői tekintetében teljesen el-

gyengült szervezetként állottak itt a szövetkezetek. Ellenben a gazdasági és szociális viszonyok annál inkább sürgették a mozgalomnak a gazdasági újjáépítés munkájába való bekapcsolását. Mi sem természetesebb, mint hogy mind általánosabbá vált az állam segítő keze után való esdeklés és hogy ennek az állam engedett is.

A nagy szövetkezeti intézmények közül alig van egy-kettő, mely nagyarányú pénzbeli állami támogatást ne élvezne. El kell ismerni, hogy ez a vázolt viszonyok szülte — és reméljük — pillanatnyi helyzet; veszélyei azonban semmivel sem kisebbek. A mozgalom vezetői nagyon jól tudják, hogy sürgősen változtatni kell, de nehéz lesz az önsegély gondolatát oly mértékben, mint szükséges, újból belevinni a tagok millióinak köztudatába. Már pedig enélkül nem lehet számítani felelősségérzetre, kitartásra, az intézményekkel való együttérzésre; és nem lehet számítani arra sem, hogy az állam lemondjon arról a beavatkozási jogról, melyet ma bőségesen gyakorol.

Az állami támogatás mai rendszeréhez, mely a legveszedelmesebb módon, tudniillik állami üzletrészjegyzés alakjában történik, a formát készen adta a szövetkezeti mozgalmunkat már kezdettől fogva jellemző úgynevezett alapítványi rendszer. Ez abban áll, hogy egyesek, kiknek gazdasági helyzetüknél fogva a szövetkezet szolgáltatásra szükségük nincs, viszont annak létrejöttét és működését emberbaráti célból óhajtják, rendszerint nagyobb összegű üzletrészek, — úgynevezett alapítványi üzletrészek — átvételével növelik a szövetkezet tőkeerejét és ennek fejében résztvehetnek a szövetkezet ügyeinek intézésében;

ellenben nem tarthatnak igényt a szövetkezet által nyújtható előnyökre. A szövetkezeti mozgalom megindulásakor, mikor elsősorban a jóformán minden tőke nélküli falusi kisemberekről volt szó, erre szükség volt, annál is inkább, mert így vált lehetővé, hogy a nagyobb intézmények vezetésében a magasabb osztályok tagjai is résztvehessenek. Ezt az alapítványi rendszert még ma is igen sok szövetkezetnél megtaláljuk, azonban ma az üzletrészek tulajdonosai túlnyomólag az állam; ebben az esetben pedig az említett előnyökről alig lehet szó.

Az állam résztvételének előnyomulása fokozta szövetkezeti rendszerünknek centralizáltságát is, mely egyébként szinte már kezdettől fogva jellemzi azt és melyre az érdekelt rétegek elmaradt értelmi színvonala és gazdasági iskolázottsága következtében volt szükség. Legtöbb országban előbb alakultak meg a szövetkezetek és utóbb alakították meg közös érdekvédelmi (kötelelői) és üzleti (nagybanvásárló stb.) szerveiket. Nálunk az eljárás fordított volt: előbb jött létre az úgynevezett központ, mely a hálózatot kiépítette és a kötelékébe tartozó szövetkezetek érdekvédelmét ellátta, valamint azokat üzletileg is összefoglalta. Ennek a következménye volt, hogy a központon maradt a túlsúly és az messzemenő beavatkozási jogot tart fenn magának a szövetkezetekkel szemben. Ez a helyzet indokolt addig, míg hiányzik a szélesebb szövetkezeti iskolázottság, de bizonyos az, hogy a helyi szövetkezetek nagyobb önállósága azok öntevékenységet, kezdeményezését, felelősségérzetét és így végeredményben a mozgalom elevenségét fokozná.

Az újabb magyar szövetkezeti törvényhozásban félreismerhetetlen a centralizációnak központkényszerré való fokozására irányuló törekvés. Ma már sem hitel-, sem iparos-, sem munkavállaló, sem szeszfőző szövetkezet nem alakulhat az illető központ kötelékén kívül. Ez azt jelenti, hogy minden szövetkezeti törekvés kénytelen elfogadni a mai központok egész szövetkezeti és üzleti politikáját. Ennek pedig az a következménye, hogy lehetetlenné válik új utak keresése és lehetetlenné azonos üzletkörű szövetkezetek versenye, vagyis a kiválasztódás. Előnye e rendszernek csak akkor volna, ha a gazdasági életben lehetséges volna a csalhatatlanság és azzal valamennyi központunk birna. Az is kétségtelen, hogy az állam erős ellenőrzése alatt álló központok e monopoliumszerű helyzete fokozza az állam felelősségét a szövetkezeti mozgalom helyes irányáért és eredményességéért, ami ismét az állami támogatás kiterjesztésének nyithatja meg további útját. A felelősségtelen bürokratizmus szellemét, melynek elharapózása szövetkezeti mozgalmunkban fenyeget, éppen az állami támogatás táplálja; ha most ehhez még az is járul, hogy megszűnik a kritika lehetősége, — mert a maga igazát saját felfogása szerinti mozgalom megindításával úgyszemint igazolhatja, — akkor nem alaptalan a félelem, hogy a multtól öröklött szövetkezeti kincsből semmi sem fog maradni.

XVIII.

A MAGYAR SZÖVETKEZETI MOZGALOM MAI HELYZETE

Pedig külső kereteiben teljes egészét és nagy feladatokra való felkészültséget mutat a magyar szövetkezeti szervezet. Leghatalmasabb intézménye az Országos Központi Hitelszövetkezet, mely kereken 1200 tagszövetkezetet és ezekben 370.000 tagot egyesít. Az OKH 103 millió, tagszövetkezetei 86 millió pengő tőkét forgatnak, melyből előbbinél 15.3 millió pengő a saját tőke és 53.9 millió pengő a betét, az utóbbinál 13.1 millió pengő a saját tőke és 23.2 millió pengő a betét. E nagy intézet tekintélyére jellemző, hogy legutóbbi években közvetlenül tudott elhelyezni zálogleveleket az amerikai piacon. A hozzátartozó szövetkezetek túlnyomó része falusi hitelszövetkezet. Külön osztálya foglalkozik a földmunkások munkavállaló szövetkezeteinek propagálásával és vezetésével, egy másik a szövetkezeti földbérletek szervezésével. Az OKH jogállását két külön törvény: az 1898. évi XIII. törvénycikk és az 1920. évi XXX. törvénycikk szabályozza.

Hasonló jelentősége van a magyar gazdasági életben a mezőgazdasági jellegű fogyasztási szövetkezetek központjának, a Hangyának. Ehhez 1700 szövetkezet 800.000 taggal tartozik; a központ évi forgalma 68.5 millió, a tagszövetkezeteké 116.5 millió pengő volt. Saját termelő üzemei a legkülönbözőbb cikkek gyártásával foglalkoznak. Külön szervezetük van a köztisztviselőknek a Köztisztviselők Fogyasztási Szövetkeze-

tében, az államvasutiaknak a Magyar Államvasutak Alkalmazottai Fogyasztási és Takarékszövetkezetében, a fővárosi munkásságnak az Általános Fogyasztási Szövetkezetben, melyek mind hatalmas intézmények és együttvéve mintegy 100.000 tagot számlálnak. E fogyasztási szövetkezetek jogi helyzete a kereskedelmi törvény (1875 : XXXV.) rendelkezésein nyugszik.

58 iparosszövetkezet 16.600 taggal tömörült az Iparosok Országos Központi Szövetkezetében; ezeken kívül is működik néhány iparosszövetkezet az országban. Külön törvényük az 1924. évi XVIII. törvénycikk. A tejszövetkezetek központja, az Országos Magyar Tejszövetkezeti Központ 73 szövetkezettel, napi 80.000 liter tejforgalommal. A mezőgazdasági értékesítésnek csak ez az ága mutat egyelőre fejlődést, mert az állam kezdeményezésére a zöldség, gyümölcs, burgonya és hagymaértékesítésre alakult Mezőgazdasági Termelők Egyesült Szövetkezete még csak egy-két éve áll fenn, a Magyar Mezőgazdák Szövetkezete pedig, mely régi és hatalmas intézmény, működésének súlypontját inkább a beszerzésre helyezi. Válságos időket kell még kihevernie a Fructusnak, a Gyümölcserképesítő és Szeszfőző Szövetkezetek Központjának is, melyhez 218 szövetkezet tartozik. A szövetkezeti biztosításnak hatalmas intézete a Gazdák Biztosító Szövetkezete. A háborús és forradalmi időkben sokat szenvedett, de lassan újra élni kezd a Kölcsönös Magyar Állatbiztosító Társaság, mint Szövetkezet, mely a falusi állatbiztosító szövetkezetek központja.

Olyan szövetkezet, mely az említett közpon-

token kívül állna, alig van nálunk. Különösen elmaradtunk a lakásszövetkezetek terén, bár a fővárosban mintegy 60 úgynevezett társasház-szövetkezet áll fenn. Egészen elpusztultak a városi jellegű hitelszövetkezetek (népbankok), melyekre pedig az ipar és kiskereskedelem mai viszonyai közt nagy hivatás várna. Alig húszra tehető a munkás-termelőszövetkezetek száma és ezek sem mutatnak több életképességet, mint külföldi társaik. A fővárosban találunk kereskedői, állatorvosi-beszerző, művészeti értékesítő szövetkezeteket is.

Mindez azonban inkább a multnak hagyatéka, semmint a jelen munkájának eredménye. Az elmúlt tíz év első fele az omlás, második fele az újjáépítés időszaka volt; és az utóbbi még most sem fejeződött be. Még ahhoz is sok munkára van szükség, hogy a mostani szervezet vérkeringése egészséges legyen; ez szolgálhat mentéskéül annak, hogy szövetkezeti mozgalmunk modernizálása és az újabb irányzatok meghonosítása oly lassan halad.

XIX.

A LEGKÖZELEBBI FELADATOK

Alig van ma már gazdasági szakember, aki el ne ismerné, hogy a szövetkezetekre bizonyos feladatok megoldásában minden ország közgaz-

daságának szüksége van. A fogyasztási szövetkezetek egészséges árszabályozó hatása, a hitel-szövetkezeteknek a kis üzemek hitellel való ellátása terén való szükségessége és a mezőgazdasági szövetkezeteknek kizárólagos alkalmassága a kisgazdaságoknak a szerves gazdaságpolitikába való intenzív bekapcsolására ma már senki előtt nem vitás. E nagy feladatok teljesebb megoldására kell a magyar szövetkezeteknek is felkészülniök.

A fogyasztási és hitelszövetkezeteknek ma már kialakult rendszerük van nálunk, mely a korábbi normális gazdasági viszonyok közt bevált. Ezen a téren elsősorban inkább arról van szó, hogy a háborús romokat eltakarítsák. Első helyen áll itt a saját tőkének a megnövekedett feladatokkal való aránybáhozatala. A szövetkezeti tőkegyűjtés minden fogását — pedig ilyen nem kevés van — ki kell használni, hogy akár fillérenként is tőkét szerezzenek tagjaiktól és szabadulhassanak az államnak segítségétől, egyúttal beavatkozásától, de nem kevésbé az ellenük irányuló támadásoktól is, melyek, ha nem is mindig jogosultak, a légkört mégis rontják.

A tőkegyűjtésre irányuló fáradozások azonban kilátással csak akkor kecsegtetnek, ha sikerül a tagokban növelni a szövetkezeti öntudatot és bensőbbé tenni a kapcsolatokat a szövetkezetek és a tagok közt. Ez a szövetkezeteknek sajátlagos szükségletük, szemben más gazdasági szervezetekkel; utóbbiaknál elég a reklám, a szövetkezeteknél propagandára is szükség van. A szövetkezet nem elégedhet meg kapocsként az alkalmi üzletkötések sorozatával, mint a kereskedő vagy bank, hanem éppen a tagok gazdaságán

alapuló voltánál fogva mélyebb, érzelmibb kapcsolatokat kíván; tehát a legmesszebbmenőleg bele kell vinnie a tagokba egyfelől a szövetkezet és a tagok közti, másfelől a tagok egymásközti érdekeazonosságának tudatát. Minden tagnak éreznie kell, hogy a szövetkezet, sőt a nagy központ az övé is. Mennyire nélkülözhetetlen ez, mutatják az óriási amerikai mezőgazdasági szövetkezetek, melyek erre különös gondot fordítanak és igen sokat áldoznak, noha sokkal üzletszerűbb alapokon működnek és tagjaikat jogilag sokkal szorosabban kötik meg, mint a mi szövetkezeteink. A propagandának azonban nem szabad a tagok körére szorítkoznia, hanem annak megfelelő módokon a közönség széles rétegeihez is el kell jutnia, hogy az a szövetkezeti kérdést helyes világításban lássa és ezáltal a terjeszkedésre a talaj elő legyen készítve.

Annak a kérdésnek felvetéséhez is el kell érkeznie az időnek, vajjon szövetkezeteink nem dolgoznak-e felesleges költségekkel. Szövetkezeti üzemi szakembereknek kellene megfontolnia, a messzemenő összpontosításból, a központok ebből előálló nagy adminisztrációjából, a mai ellenőrzési rendszerből nem erednek-e olyan terhek, melyeknek következményét az árak és a kamatok viselik.

Magyarország gazdasági jövője szempontjából a legfontosabb azonban az, hogy végre kielégítően működő mezőgazdasági beszerzési és értékesítési szövetkezeti szervezett jöjjön létre. Ami ezen a téren eddig történt, nem váltotta be a reményeket és nem ért fel az áldozatokkal, melyeket az állam hozott. Más utat kell keresni. Ennek

egyik kiindulópontja az öntevékenység felébresztése. Az eddigi szövetkezetek többé-kevésbé oktrojált jellegűek. Ehelyett a talajt felvilágosítással úgy kell előkészíteni, hogy a gazdák maguk tartsák életszükségletnek a szövetkezeti szervezetet és hajlandók legyenek azért áldozatokat hozni. Ebből következik, hogy az állam szerepe helyesen nem a közvetlen finanszírozásban áll, hanem abban, hogy a propagandát, a módszerek tanulmányozását a legszélesebb körben lehetővé tegye.

A másik kiindulópont a szövetkezetek szilárd működési alapjának megteremtése. Amíg az értékesítő szövetkezetek értékesítő tagok nélkül indulnak meg, sok eredményt hiába várunk. Ugy a dán, mint az amerikai szövetkezetek példája azt mutatja, hogy ez a mozgalom csak akkor nyugszik erős alapokon, ha a tagok kötve vannak, vagy legalább is kötve érzik magukat a szövetkezethez abban a tekintetben, hogy annak megkerülésével nem adják el termékeiket. Ha ezt gazdáink nem tudják, meg kell őket erre tanítani s csak azután építeni rájuk. Nálunk csodálatosképpen, a Dániáért való szinte már unalmas lelkesedés mellett a mezőgazdasági szövetkezeti mozgalom kiépítésére irányuló kísérleteknél nem ezeknek bevált elveit, hanem az állami hivatalokat, vagy legjobb esetben a fogyasztási szövetkezeteket vették mintául. Holott más dolog árút szétosztani — amit a fogyasztási szövetkezet tesz — és más azt gyűjteni — ami az értékesítő szövetkezet feladata.

XVI.

A JÖVŐ

Problémái természetesen nemcsak a magyar szövetkezeteknek vannak, hanem a mozgalomnak általában is, ha azt a maga nemzetközi egészében tekintjük. Még sok területe van a gazdasági életnek, ahol a szövetkezetek nem vetették meg lábukat, vagy ahol ez a kísérletek ellenére sem sikerült. A fogyasztási szövetkezeti mozgalom is, mely eddig a legtöbb eredményt mutathatja fel, még tagjai körében sem eléggé intenzív; hiszen a legjobb mozgalmakban is a tag jövedelmének legfeljebb 10—15%-át költi el a szövetkezet útján. Ezt a számot fel lehetne emelni a négyszeresére, mert körülbelül annyit költ el az olyanfajta társadalmi állású ember azokra a cikkekre, melyeket a szövetkezetek tartanak. Ha sikerülne idejutni, óriási erőgyarapodást és lendületet jelentene. A hitelszövetkezeteknél viszont éppen ellenkezőleg, az a folytonos probléma, hogyan lehet kielégíteni az igényeket; mert olcsó kölcsön után mindig nagy a kereslet és ezt nem tudják fedezni az ugyancsak szövetkezeti eredetű tőkék és betétek. Tehát a hitelszövetkezeteknek állandóan kívülről kell tőkét kapniok; ez a külső hely vagy a nagybank, vagy az állam; bármelyik igénybevétele azonban függést jelenthet. A megoldás idővel nyilván az lesz, hogy a nem-termelő rétegek megtakarított filléreinek, a nagy áruszövetkezetek pillanatnyilag szabad pénzeinek kell a szövetkezeti hitelre szorulóknak szükségletét fedeznie. A mezőgazdasági értékesítési szövetkezetek az

óriási dán és amerikai sikerek ellenére is időnként zökkenőkön esnek át. Ez azt mutatja, hogy az elvek még nem forrtak ki eléggé.

És ha egyszer kialakultak a gyakorlatilag hibátlan szövetkezeti szervezési elvek, vajjon hol van a mozgalom határa? Vajjon eljön-e a szövetkezeti társadalom, ahol nemcsak az egész gazdasági élet minden megnyilvánulása a szövetkezeti organizáció függvénye lesz, de maga az állam is el fog tűnni, mert funkcióit átvette ugyanaz a szövetkezeti szervezet? Oly kérdés ez, mellyel álmodozó, túlzó vagy agitáló szövetkezeti lelkek szívesen foglalkoznak, melyet azonban okos közgazdának el kell magától utasítania; jóslások nem valók sem a tudományba, sem a gyakorlati életbe. De a meggyőződéses szövetkezeti emberek is inkább a jelenbe néznek és inkább arra ügyelnek, mi valósítható meg holnap, nem pedig arra, hogy mi remélhető száz év múlva.

A szövetkezeti mozgalom már ma is hatalmas biztonsági szelep a kapitalizmus túlhevített gazdasági és társadalmi gépezetén. Ha nem is lesz több, — pedig ezt sem lehet állítani, — akkor is megérdemli minden közgazda elismerését, minden művelt ember érdeklődését és minden emberbarát szeretetét.

IRODALOM.

Czettler Jenő—Ihrig Károly: Szövetkezeti ismeretek. Budapest, Pátria, 1926, 108 oldal.

Hegedüs Vilmos: A szövetkezeti eszme a közgazdaságban. Budapest, a Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége kiadása, 1925, 212 oldal.

Dr. Csepregi Horváth János: A magyar szövetkezeti intézmény története. Budapest, a Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége kiadása, 1926, 226 oldal.

Karl Ihrig: Internationale Statistik der Genossenschaften. Berlin, Struppe & Winckler, 1928, 275 + XXV oldal.

W. Wygodzinsky: Das Genossenschaftswesen in Deutschland. Leipzig, Teubner, 1911, 287 oldal.

E. Grünfeld: Das Genossenschaftswesen volkswirtschaftlich und soziologisch betrachtet. Halberstadt, H. Mayer, 1929, 300 oldal.

C. Gide: Les sociétés coopératives de consommation. Paris, Soc. du Recueil Sirey, 1924, 326 oldal.

V. Totomianz: La Coopération mondiale. Paris, l'Union Typographique, 1923, 208 oldal.

C. R. Fay: Co-operation at home and abroad. London, King & Son, 1908, 403 oldal.

Smith—Gordon and O'Brien: Co-operation in many lands. Manchester, Co-operative Union, 1919, 272 oldal.

334 (023)